

Ἐνας ἄγνωστος θεολογικὸς διάλογος
στὸν Ἑλλαδικὸ χῶρο
Ἡ περίπτωση τῶν Χρυσοστόμου Παπαδόπουλου
καὶ Γεωργίου Χαλαβαζῆ

Στυλιανοῦ Δ. Χαραλαμπίδη*

Εἰσαγωγή

Ἐνα περιστατικὸ βίαις, ἀπότοκο ὀξυμένων θρησκευτικῶν παθῶν μιᾶς ἄλλης ἐποχῆς, ὑπῆρξε ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἑναρξὴ ἐνὸς σημαντικοῦ καὶ ἐν πολλοῖς ἀγνώστου ἐπιστολιμαίου θεολογικοῦ διαλόγου στὸν Ἑλλαδικὸ χῶρο. Εἰδικώτερα, στίς 21 Μαΐου 1927, ὁ τότε Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος, προσερχόμενος στὸν ἱ. ναὸ τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου Πειραιῶς, δέχθηκε ἐπίθεση ἀπὸ ὀπαδὸ τοῦ παλαιοῦ ἡμερολογίου, ὁ ὁποῖος «ῶρμησε κατ’ αὐτοῦ μετὰ μεγάλης ψαλίδος καὶ ἀρπάσας τὴν ἀρχιεπισκοπικὴν γενειάδα, οὔσαν μακράν, ἔκοψε μέρος αὐτῆς καὶ ἐμωλώπισεν αὐτὸν εἰς τὰς παρειάς, τῶν ὑπαρχόντων ἐκεῖ πολλῶν παλαιο-ἡμερολογιτῶν φωνασκούντων “ἀνάξιος, ἀνάξιος”»¹. Βρισκόμαστε τρία μόλις ἔτη μετὰ ἀπὸ τὸ 1924, ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖο καθιερώθηκε τὸ νέο ἡμερολόγιο ἢ, ἐπὶ τὸ ἀκριβέστερον, διορθώθηκε τὸ ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο. Ἡ πρωτοβουλία αὐτὴ προκάλεσε θύελλα ἀντιδράσεων, ἐνῶ ἐξ ἀρχῆς τὴ

* Ὁ Στυλιανὸς Δ. Χαραλαμπίδης εἶναι διδάκτωρ Θεολογίας, Θεολόγος καὶ Νομικός, καθὼς καὶ Μεταδιδακτορικὸς Ἐρευνητὴς τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας καὶ Χριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ τοῦ Α.Π.Θ.

1. Θ. Στράγκας (ἀρχιμ.), *Ἐκκλησία Ἑλλάδος ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν 1817-1967*, τόμ. Γ', Ἀθῆναι 1971, σ. 1522. Τόσο ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὅσο καὶ ὁ τότε Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Βασίλειος Γ' κατεδίκασαν τὸ περιστατικὸ καὶ ἐξέφρασαν τὴ συμπαράστασή τους στὸν Ἀθηνῶν Χρυσόστομο ἢ μὲν πρώτη μὲ ἀνακοίνωσή της [*Ἐκκλησία* 5 (1927), σ. 181], ὁ δὲ δεύτερος μὲ ἐπιστολὴ του [*Ἐκκλησία* 5 (1927), σ. 185].

μήνιν τῶν ὀπαδῶν τοῦ παλαιοῦ ἡμερολογίου συγκέντρωσε τὸ πρόσωπο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου².

Μὲ ἀφορμὴ λοιπὸν τὸ θλιβερὸ αὐτὸ περιστατικό, ἐγκαινιάσθηκε μία θεολογικὴ ἀλληλογραφία μεταξὺ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου καὶ τοῦ Ἐπισκόπου Θεοδωρουπόλεως Γεωργίου, Ἐξάρχου τῶν Ἑλληνορθόμων Καθολικῶν. Προτοῦ περάσουμε ὅμως στὴν οὐσία τοῦ διαλόγου, ἀξίζει νὰ προσεγγίσουμε τοὺς πρωταγωνιστές του, ἀλλὰ καὶ τὴν περιρρέουσα διεκκλησιαστικὴ ἀτμόσφαιρα τῆς ἐποχῆς.

1. Οἱ πρωταγωνιστές τοῦ διαλόγου καὶ οἱ διαχριστιανικὲς σχέσεις τῆς ἐποχῆς

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος³ γεννήθηκε στὴ Μάδυτο τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης τὸ 1868. Τὴν ἐγκύκλια μόρφωση ἔλαβε διαδοχικὰ στὴν Ἱερατικὴ Σχολὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ τὴν Εὐαγγελικὴ Σχολὴ Σμύρνης. Ακολουθῶς σπούδασε στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ στὶς Θεολογικὲς Ἀκαδημίες Κιέβου καὶ Πετροπόλεως. Μετὰ ἀπὸ τὴν ὀλοκλήρωση τῶν θεολογικῶν σπουδῶν του διορίσθηκε καθηγητὴς καὶ διευθυντὴς στὴ Σχολὴ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Ἱεροσολύμων. Διετέλεσε ἐπίσης διευθυντὴς τῆς Ριζα-

2. Γιὰ τὴν ἔκταση, ἀλλὰ καὶ τὰ μέσα ἀντίδρασης τῶν ὀπαδῶν τοῦ παλαιοῦ ἡμερολογίου ἀπέναντι στὴν ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρωτοβουλία διόρθωσης τοῦ ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου βλ. ἀντὶ πολλῶν τῆ μελέτη τοῦ Χρ. Παρασκευαΐδη, Μητρ. Δημητριάδος & μετέπειτα Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, *Ἱστορικὴ καὶ κανονικὴ θεώρησης τοῦ παλαιοημερολογιτικοῦ ζητήματος κατὰ τε τὴν γένεσιν καὶ τὴν ἐξέλιξιν αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι*, Ἀθῆναι 1982, σ. 178 κ.έ.

3. Πληροφορίες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου Παπαδόπουλου ἀντλήσαμε ἀπὸ τὶς ἐξῆς μελέτες: Γ. Βαλσάμης (ἐπιμ.), *Οἱ Προκαθήμενοι Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος*, Βόλος 1997, σσ. 65-69· Ἰω. Χ. Κωνσταντινίδης, «Χρυσόστομος Ἀ΄ ὁ Παπαδόπουλος», *Θρησκευτικὴ & Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τ. 12, σσ. 417-420· Δ. Σ. Μπαλάνος, «Ὁ ἀποβιώσας Πρωθιεράρχης τῆς Ἑλλάδος Χρυσόστομος», *Ἐκκλησία* 16 (1938), σσ. 363-364· Χρ. Ἰω. Νεαμονιτάκης, *Χρυσόστομος Ἀ΄ Παπαδόπουλος, Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος (1868-1938)*, Ἀθῆναι 1969. Βλ. ἀκόμη *Ἐκκλησία* 16 (1938), σσ. 345-360· *Θεολογία*, τ. 16 (1938), σσ. 369-408· *Ἐκκλησία* 45 (1968), σσ. 501-569.

ρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ἐνῶ τὸ ἔτος 1914 ἐξελέγη καθηγητῆς τῆς Γενικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν καὶ ὑπῆρξε ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα μέλη τῆς νεοϊδρυθείσης τὸ 1926 Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Τὸ 1900 χειροτονήθηκε διάκονος καὶ πρεσβύτερος καὶ γιὰ μικρὸ χρονικὸ διάστημα ὑπηρέτησε ὡς κληρικός στὸ κλῆμα τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας. Τὸ 1923 ἐξελέγη Μητροπολίτης Ἀθηνῶν, ἐνῶ τὸ ἴδιο ἔτος ἔλαβε τὸν τίτλο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου κατόπιν τῶν σχετικῶν ἀλλαγῶν στὸν τότε Καταστατικὸ Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ὑπῆρξε ἓνας ἐκ τῶν λογιωτέρων κληρικῶν τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου, πολυγραφότατος πανεπιστημιακὸς δάσκαλος, γλωσσομαθῆς καὶ ιδιαίτερα δραστήριος ἐκκλησιαστικὸς ἄνδρας. Ἀπεβίωσε τὸ 1938 σὲ ἡλικία 70 ἐτῶν.

Ὁ Ἐπίσκοπος Θεοδωρουπόλεως Γεώργιος Χαλαβαζῆς⁴ γεννήθηκε στὴ Σύρο τὸ 1881. Σπούδασε θεολογία στὸ Κολλέγιο τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου στὴ Ρώμη καὶ τὸ 1906 εἰσῆλθε στὶς τάξεις τοῦ κλήρου. Ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὴ χειροτονία του ἀπεστάλη στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, ἐνῶ λίγο ἀργότερα μετέβη στὴν Εὐρώπη καὶ τὴν Ἀμερικὴ. Τὸ 1920 χειροτονήθηκε τιτουλάριος Ἐπίσκοπος Θεοδωρουπόλεως γιὰ τὴ διαποίμανση τῶν ἑλληνορθόμων καθολικῶν κοινοτήτων Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, ἐνῶ τὸ ἔτος 1923 ἐγκαταστάθηκε καὶ δραστηριοποιήθηκε στὴν Ἀθήνα. Οἱ ὀργανωτικὲς πρωτοβουλίες του στὸν κοινωνικὸ, ἐκκλησιαστικὸ, κατηχητικὸ, φιλανθρωπικὸ καὶ ἐκδοτικὸ τομέα προκάλεσαν τὶς ἀντιδράσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία σὲ ὄλο αὐτὸ τὸ ἔργο διέβλεπε προσπάθειες προσηλυτισμοῦ. Τὸ 1956 ὁ Πάπας Πίος ΙΒ΄ τὸν ὀνόμασε «παραστάτη τοῦ θρόνου του». Πέθανε στὴ Ζυρίχη τὸ 1957 καὶ ἐνταφιάσθηκε στὸ κοιμητήριο τοῦ Παλαιοῦ Ἡρακλείου Ἀττικῆς.

4. Γιὰ τὸν βίο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἐπισκόπου Γεωργίου Χαλαβαζῆ βλ. Ἰω. Ἀσημάκης (ἐπιμ.), *Δεξικὸ Ἑλλήνων Καθολικῶν κληρικῶν καὶ ἀλλοδαπῶν Καθολικῶν κληρικῶν στὴν Ἑλλάδα (13ος-20ὸς αἰώνας)*, ἐκδ. Ἀποστολικοῦ Βικαριάτου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 285· Π. Γρηγορίου, *Ἱστορικὰ δοκίμια (Διαπρεπεῖς Ἑλληνες Καθολικοί)*, Ἀθήνα 1985, σσ. 77-94· Ε. Macar, «Οἱ Οὐνίτες στὴν Τουρκία καὶ στὴν Ἑλλάδα», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 14 (2004), σσ. 325-329, 334-339· Α. Π[ανώτη], «Γεώργιος ὁ Χαλαβαζῆς», *Θρησκευτικὴ & Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τ. 4, σσ. 467-468· Θ. Ροῦσσοσ, *Ὁ Ἱεράρχης Γεώργιος Χαλαβαζῆς. Πρόδρομος καὶ προφήτης τῶν καιρῶν μας (†1957)*, ἐκδ. Γραφείου Καλοῦ Τύπου, Ἀθήνα 2009.

Ἡ ἀλληλογραφία μεταξύ τῶν δύο Ἱεραρχῶν πραγματοποιεῖται λίγα μόλις χρόνια μετὰ ἀπὸ τὴ δημοσίευση τῆς ἱστορικῆς Συνοδικῆς Ἐγκυκλίου τοῦ 1920 ἐπὶ τοποτηρητείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου τοῦ Μητροπολίτου Προύσης Δωροθέου. Πρόκειται –κατὰ γενικὴ ὁμολογία– γιὰ ἓνα κείμενο-σταθμὸ στὴν ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κίνησης, τὸ ὁποῖο ἀπευθύνεται «πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ» καὶ προτείνει συγκεκριμένους τρόπους συνεργασίας μεταξύ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, καθὼς καὶ τὴ δημιουργία μιᾶς «Κοινωνίας τῶν Ἐκκλησιῶν», κατὰ τὸ πρότυπο τῆς τότε λειτουργοῦσης «Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν». Ἡ Ἐγκύκλιος τοῦ 1920 δημιούργησε εὐφορία στὶς διεκκλησιαστικὲς σχέσεις καὶ καλλιέργησε προσδοκίες γιὰ τὴν περαιτέρω ἐμβάθυνση τῆς συνεργασίας μεταξύ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν· ὁ δρόμος ὅμως θὰ ἦταν ἀκόμη μακρὺς.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, διήκουσα ἔννοια ὄλων τῶν πρὸ τῆς Β' Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ κειμένων τῆς Ρώμης ἀποτελεῖ αὐτὸ ποὺ εἶναι γνωστὸ στὸν οἰκουμενικὸ διάλογο ὡς «οἰκουμένη τῆς ἐπιστροφῆς». Μία παρόμοια ἀντίληψη ἐκπορεύεται ἀπὸ τὴ θεμελιώδη ἐκκλησιολογικὴ πεποιθήση τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ὅτι ἡ ἴδια ταυτίζεται μὲ τὴ Μία, Ἁγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία (*Una Sancta*). Ἡ «οἰκουμένη τῆς ἐπιστροφῆς», ὡς μέθοδος ὑπερβάσεως τῆς διαιρέσεως τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, ἀποτυπώνεται μὲ σαφήνεια σὲ μία σειρὰ ἐπίσημων κειμένων τῶν Προκαθημένων τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἤδη ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα. Εἶναι φυσικὸ καὶ ἀναμενόμενο μία τέτοια ἀντίληψη νὰ μὴ συμβάλλει στὴν προώθηση τῆς συνεργασίας καὶ τῆς προσέγγισης μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν. Καὶ ἐνῶ στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα οἱ διαχριστιανικὲς ἐπαφές ἐντατικοποιοῦνται καὶ ἀπὸ πολλὲς πλευρὲς ἀρχίζει νὰ διατυπώνεται τὸ αἶτημα γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ὁρατῆς ἐνότητας, ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία παραμένει συνεπῆς στὴ δική της ἐκκλησιολογικὴ γραμμὴ τῆς ἀποκλειστικότητας καὶ στέκεται ἀπὸ ἐπιφυλακτικὰ ἕως καὶ ἀρνητικὰ ἀπέναντι σὲ ὅποιαδήποτε πρωτοβουλία προσέγγισης.

Ἐνδεικτικὴ τοῦ κλίματος καχυποψίας ἀπέναντι στὸν οἰκουμενικὸ διάλογο ὑπῆρξε καὶ ἡ ἐν ἔτει 1928 δημοσίευση τῆς Ἐγκυκλίου “*Mortalium animos*” ἀπὸ τὸν Πάπα Πίῖο ΙΑ⁵. Τὸ παπικὸ κείμενο, τὸ ὁποῖο βλέπει

5. Γιὰ τὸ πλήρες κείμενο τῆς Ἐγκυκλίου “*Mortalium animos*” τοῦ Πάπα Πίῖο ΙΑ' βλ.

τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας καθὼς βρίσκεται ἐν ἐξελίξει ὁ ὑπὸ ἐξέταση θεολογικὸς διάλογος μεταξὺ τῶν δύο Ἱεραρχῶν, δὲν ἀφήνει περιθώρια παρερμηνειῶν. Ἐπαναδιατυπώνει τὴν ἀντίληψη γιὰ τὴν «οἰκουμένη τῆς ἐπιστροφῆς», ὑποδεικνύει δηλαδὴ ἐκ νέου στὸν ὑπόλοιπο χριστιανικὸ κόσμον τὸν δρόμον τῆς ἐπανόδου στὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία μὲ ὄρατὸ σημεῖο ἐνότητας τὸν Πάπα Ρώμης. Ἀποδοκιμάζει εὐθέως κάθε ἐνωτικὴ πρωτοβουλία καὶ ἐπισημαίνει ὅτι οἱ διαχριστιανικὲς συναντήσεις ἀφ' ἐνὸς καλλιεργοῦν τὴν ψευδῆ ἐντύπωση ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι τίποτε περισσότερο ἀπὸ μία ὁμοσπονδία χριστιανικῶν κοινοτήτων, οἱ ὁποῖες μποροῦν νὰ διατηροῦν τὶς ἀποκλίνουσες μεταξὺ τους δογματικὲς διδασκαλίαι τους καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐνισχύουν τὴν ἐντύπωση ὅτι οἱ ἀλήθειαι τῆς πίστεως γίνονται ἀντικείμενον διαπραγματεύσεων καὶ συμβιβασμῶν. Ταυτόχρονα, οἱ διάλογοι τροφοδοτοῦν τὴ συγκεχυμένη ἀντίληψη ὅτι ὅλες οἱ Ἐκκλησίαι καὶ οἱ Ὁμολογίαι εἶναι ἴδιαι καὶ τὸ ἴδιον ἀποδεκτές. Μία τέτοια ἐσφαλμένη προσέγγιση σχετικοποιεῖ, κατὰ τὴν παπικὴ Ἐγκύκλιον, τὴν ἐκκλησιολογικὴ ἀποκλειστικότητα καὶ μοναδικότητα τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι ἐπομένως προφανές, συνεχίζει συμπερασματικὰ ἡ Ἐγκύκλιος, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν μέλη τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας νὰ συμμετέχουν σὲ παρόμοιαι ἐκδηλώσεις. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ἔπεσε ὡς κεραυνὸς ἐν αἰθρία, θὰ πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ἡ Ἐγκύκλιος "*Mortalium animos*" προκάλεσε αἴσθησιν ἀλλὰ καὶ ἀπογοήτευσιν στὸν χριστιανικὸν κόσμον.

Στὸ μεταξὺ, δὲν ἔλειψαν ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος οἱ ἀντιδράσεις γιὰ τὶς ποικίλαι πρωτοβουλίαι τῆς ἐλληνορρυθμῆς κοινότητος τῶν Ἀθηνῶν. Σὲ ἔγγραφο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου μὲ ἡμερομηνία 11 Αὐγούστου 1924 «πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως»⁶, ἀφοῦ καταγγέλλεται ὡς προσηλυτιστικὴ ἢ δράση ἐκπροσώπων τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας στὸν ἐλλαδικὸν χῶρον, σημειώνονται τὰ ἑξῆς: «Ἄλλ' ὁ δολιώτερος τρόπος, ὃν μετέρχονται, εἶναι ἡ Ἰησουητικὴ ἐπινόησις τῆς λεγομένης Οὐνίας, τῆς ἐγκαθιδρυθείσης λεληθότως ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ. Ἔννοι τὴν ἐθνότητα Λατῖνοι Μοναχοὶ φέρουσι περιβολὴν Ὁρθοδόξων κληρικῶν,

Acta Apostolicae Sedis 20 (1928), σσ. 5-16.

6. Ἐκκλησία 2 (1924), σσ. 89-90. Βλ. καὶ Θ. Στράγκας, *Ἐκκλησίας Ἑλλάδος ἱστορία...* ὁ.π., τόμ. Β', Ἀθῆναι 1970, σσ. 1287-1288.

τελοῦσιν ἔν τινι Ναῶ Ἑλληνιστὶ καὶ κατὰ τὸν ὀρθόδοξον τύπον τὴν Θεϊαν Λειτουργίαν, μνημονεύοντες μόνον τοῦ ὀνόματος τοῦ Πάπα καὶ πρὸς παραπλάνησιν τῶν ὀρθοδόξων παρουσιάζουσι νόθον τι κατασκευάσμα, ὅπερ ἐν ἄλλαις χώραις ἐπέτυχε πράγματι, ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς Λατινικῆς προπαγάνδας, νὰ μορφώσῃ ἰδίαν Οὐνιτικὴν Ἐκκλησίαν καὶ νὰ προκαλέσῃ σοβαρὰ ρήγματα ἐν ταῖς ὀρθοδόξοις κοινωνίαις». Τὸ συνοδικὸ ἔγγραφο ὅμως δὲν παραλείπει νὰ ἀναφερθεῖ καὶ στὸ ἑλληνικὸ κράτος, τὸ ὁποῖο, ὅπως σημειώνει, «προθύμως διευκολύνει τὴν ἐν Ἀθήναις ἐγκατάστασιν τῶν Οὐνιτῶν, ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι ἰδρύουσι σχολεῖα καὶ ὀρφανοτροφεῖα. Ἄλλ' ἀκριβῶς ταῦτα καθίστανται κέντρα τῆς προπαγάνδας». Ἐν κατακλείδι, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος διατυπώνει τὸ αἴτημα «νὰ κλεισθῇ ἰδίως ὁ ἐν Ἀθήναις Οὐνιτικὸς Ναός, ὅστις δὲν εἶναι μήτε Λατινικὸς μήτε Ὀρθόδοξος, καὶ νὰ ὑποχρεωθῶσιν οἱ Οὐνίται ἱερεῖς ὅπως μὴ φέρωσι τὴν περιβολὴν τοῦ Ὀρθοδόξου κληρικοῦ».

Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1925, σὲ Ἐγκύκλιό του πρὸς τὸν κλῆρο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν⁷, ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος χαρακτηρίζει τὴν Οὐνία ὡς «ἀξιοκατάκριτον σύστημα δόλου καὶ ἀπάτης» καὶ καταγγέλλει ὅτι οἱ Ἑλληνόρρυθμοι κληρικοί «ῶν ἐπὶ κεφαλῆς εὐρηται οὐνίτης Ἐπίσκοπος⁸, ἐκ Κων/πόλεως καὶ οὗτος ἐπιδραμῶν, φέροντες περιβολὴν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων κληρικῶν καὶ ὅμοια πρὸς αὐτοὺς ἄμφια κατὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀκολουθίας, τελοῦσιν αὐτὰς ἑλληνιστὶ μετὰ τινος ἀνεπαισθήτου καὶ περιεκαλυμμένης ἰδιορρυθμίας μνημονεύοντες μόνον τοῦ ὀνόματος τοῦ Πάπα Ρώμης, ἐξαπατῶσι δὲ τὸν ἑλληνικὸν λαόν, καὶ ἰδίως τοὺς πρόσφυγας, διδάσκοντες, ὅτι ἡ Οὐνιτικὴ Ἐκκλησία εἶναι τοῦτ' αὐτὸ ὀρθόδοξος, ἀναγνωρίζουσα μόνον τὸν Πάπαν τῆς Ρώμης καὶ ὅτι, ἐπομένως, καὶ ἡ Λατινικὴ Ἐκκλησία δὲν διαφέρει τῆς Ὀρθοδόξου καὶ Καθολικῆς Ἐκκλησίας». Σημειώνει ἐπίσης ὅτι οἱ Ἑλληνόρρυθμοι εἶναι «ὄργανα ἀντιχριστιανικῆς προπαγάνδας» καὶ «οἱ χεῖριστοι τῶν ξένων προπαγανδιστῶν». Κατακλείοντας, καλεῖ τὸν ἱερὸ κλῆρο «νὰ συνεχίσῃ τὸν σκληρὸν καὶ ἄνισον ἀγῶνα κατὰ τῶν ἐπιδρομέων τούτων» καὶ ὑπογραμμίζει ὅτι: «ἐν τῷ ἀγῶνι αὐτοῦ ὁ ἱερὸς Κλῆρος δὲν πρέπει νὰ κατέχῃται ὑπὸ τοῦ ὅλως ξένου πρὸς τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα μίσους κατὰ τῶν ἐχθρῶν τούτων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀλλὰ μᾶλλον ὑπὸ

7. Ἐκκλησία 3 (1925), σσ. 116-117.

8. Ἀναφέρεται στὸν Γεώργιο Χαλαβαζῆ.

τῆς λύπης, ἦν δέον νὰ συναισθάνηται πᾶς τις ἀναλογιζόμενος ὅτι ἡ ἀρχαία καὶ μεγάλη Ἐκκλησία τῆς Ρώμης, ἥτις ἐπὶ αἰῶνας ἦτο ἠνωμένη μετὰ τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ Ἀγίας, Ἀποστολικῆς καὶ Καθολικῆς Ἐκκλησίας, καταδέχεται νὰ μετέρχηται τοιαῦτα δόλια καὶ ἀναξιοπρεπῆ μέσα, οἷον ἡ Οὐνία, πρὸς παραπλάνησιν ὀλίγων τινῶν, ἀντὶ νὰ ζητῇ τὴν ἔνωσιν αὐτῆς μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἐξ ἧς ἀπεσχίσθη».

Τὸ ἔτος 1926, ὁ Ἀθηνῶν Χρυσόστομος σὲ δύο τοῦλάχιστον περιπτώσεις θὰ καταγγεῖλει ἐν Συνόδῳ τὴν Πολιτεία γιὰ παραβίαση τῆς ἀρχῆς τῆς ἰσότητος, διότι «ἐνῶ ἀφαιρεῖται ἡ περιουσία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, χορηγοῦνται ὑπὸ τοῦ Κράτους οἰκόπεδα εἰς τὴν Οὐνιτικὴν Ἐκκλησίαν»⁹. Μάλιστα, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος δὲν θὰ διστάσει νὰ κατονομάσει τὸν παρὰ τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ Ἐπίτροπο τῆς Ἐπικρατείας «ὅτι συνεννοεῖται μετὰ τῶν Οὐνιτῶν καὶ δὴ μετὰ τοῦ Ἐπισκόπου αὐτῶν Γ. Χαλαβατζῆ, οὗς καὶ σκανδαλωδῶς ὑποστηρίζει εἰς βάρος τῆς ἡμετέρας Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας [...] ὁ Ἐπίσκοπος οὗτος ἀνέφερον, ἐν Κωνσταντινουπόλει εὐρισκόμενος, ὅτι παρὰ πάσας τὰς προσπάθειας καὶ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, οὗτος εἶναι τελείως ἥσυχος, διότι ὑποστηρίζεται ὑπὸ τοῦ Τμηματάρχου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν [...] καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ ἐξουδετερώνει πάσας τὰς ἐνεργείας τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας κατὰ τῆς Οὐνιτικῆς προπαγάνδας»¹⁰.

Δὲν ἦταν ἐξ ἄλλου λίγες καὶ οἱ φορὲς ποὺ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος, ὡς καθηγητῆς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, παρουσίασε καὶ ἤλεγξε κριτικὰ τὶς κατὰ περιόδους ἡγεμονικὲς ἀξιώσεις τῆς Ρώμης καὶ στηλίτευσε τὴν προσηλυτιστικὴ δράση τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας στὸν χῶρο τῆς Ἀνατολῆς¹¹. Ὁ ἴδιος, μάλιστα, συνέταξε ἐκτενῆ ἀπάντηση στὴν Ἐγκύκλιο “*Lux Veritatis*” τοῦ Πάπα Πίου ΙΑ', μὲ τὴν

9. Θ. Στράγκας, *Ἐκκλησίας Ἑλλάδος ἱστορία...*, ὁ.π., τόμ. Β', σ. 1423.

10. Θ. Στράγκας, *Ἐκκλησίας Ἑλλάδος ἱστορία...*, ὁ.π., τόμ. Β', σ. 1429.

11. Βλ. ἐνδεικτικὰ τὶς μελέτες του: *Πρῶται σχέσεις Ὁρθοδόξων καὶ Λατίνων μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς ΚΠόλεως*, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1909· «Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς, Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης καὶ ἡ Λατινικὴ Ἐκκλησία», *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, τ. 2 (1918), σσ. 345-354· «Ἐπὶ τῶν σχέσεων τῶν Ὁρθοδόξων πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους κατὰ τὸν Ἰστ' αἰῶνα», *Θεολογία*, τ. 3 (1925), σσ. 26-33· «Σχέσεις Ὁρθοδόξων καὶ Λατίνων κατὰ τὸν Ἰστ' αἰῶνα», *Θεολογία*, τ. 3 (1925), σσ. 89-112, 256-272, 289-306· «Αἱ ἐκκλησίαι Φλαβιανοῦ ΚΠόλεως καὶ Εὐσεβίου Δορυλαίου πρὸς Λέοντα Ρώμης (449)», *Θεολογία*, τ. 12 (1934), σσ. 193-217· *Τὸ πρωτεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης (Ἱστορικὴ καὶ κριτικὴ μελέτη)*, Ἀθῆναι 1964².

ὅποια ὁ Προκαθήμενος τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπεχείρησε νὰ «παραστήσῃ τὴν Σύνοδον ταύτην [ἐνν. τὴν Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος], ὡς διακηρύξασαν, δῆθεν, τὸ Πρωτεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Ῥώμης, ὑφ' ἣν ἔννοιαν τοῦτο πρεσβεύει καὶ διδάσκει ὡς δόγμα πίστεως ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία»¹². Ἡ συγκεκριμένη μελέτη διαβάστηκε, ἐπαινέθηκε καὶ κατανοήθηκε ἀπὸ τὸν ὀρθόδοξο κόσμο ὡς οἰονεὶ ἀπάντηση τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας στὶς θέσεις τῆς Ῥώμης¹³.

Τὸ 1930 τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας ἀναστέλλει τὴ λειτουργία τοῦ ἱερατικοῦ φροντιστηρίου τῶν Ἑλληνορρυθμῶν Καθολικῶν, ἐνῶ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ ἰδίου ἔτους σὲ Ἐγκύκλιό του «πρὸς τοὺς ἐν Ἑλλάδι Οὐνίτας καὶ κληρικούς παντὸς βαθμοῦ καὶ μοναχοὺς ἀμφοτέρων τῶν φύλων» σημειώνει τὰ ἀκόλουθα: «Ἐντελλόμεθα [...] ὅπως [...] μεταβάλητε τὴν ἐξωτερικὴν ὑμῶν ἀμφίεσιν κατὰ τρόπον, ὥστε αὕτη νὰ διαφέρῃ καὶ διακρίνηται σαφῶς ἀπὸ τῆς ἀμφίεσεως τῶν Ὀρθοδόξων Ἑλλήνων κληρικῶν». Παρόμοια ἀπαγόρευση τῶν κρατικῶν ἀρχῶν ἀφοροῦσε καὶ τὴ χρήση τῶν ὀρθόδοξων λειτουργικῶν ἀμφίων. Οἱ Ἑλληνορρυθμοὶ Καθολικοὶ τῶν Ἀθηνῶν ἀποδύθηκαν σὲ δικαστικούς ἀγῶνες τόσο ἐνώπιον τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ὅσο καὶ ἐνώπιον τῶν ποινικῶν δικαστηρίων καὶ δικαιώθηκαν¹⁴.

12. Χρυσοστόμου (Παπαδοπούλου), Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, «Ἡ Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος καὶ τὸ πρωτεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Ῥώμης (Ἀπάντησις εἰς τὴν Ἐγκύκλιον τοῦ Πίου ΙΑ' «*Lux Veritatis*»», Ἐκκλησία 10 (1932), σ. 225 (τὸ πλῆρες κείμενο στὶς σσ. 225-247). Γιὰ τὸ ἴδιο θέμα ἀπὸ ρωμαιοκαθολικὴ σκοπιὰ βλ. τὶς δημοσιευθεῖσες τὴν ἴδια περίοδο μελέτες τῶν V. Grumel, «Le Concile d'Éphèse (Le Pape et le Concile)», *Échos d'Orient*, τ. 30 (1931), σσ. 293-313 καὶ M. Jugie, «Le décret du concile d'Éphèse sur les formules de foi et la polémique anticatholique en Orient», *Échos d'Orient*, τ. 30 (1931), σσ. 257-270. Βλ. ἐπίσης καὶ E. Stéphanou, «L'Église orthodoxe et la primauté romaine au concile d'Éphèse», *Échos d'Orient*, τ. 32 (1933), σσ. 57-78, 203-217.

13. Βλ. σχετικὰ Γενναδίου [Ἀραμπατζόγλου], Μητρο. Ἡλιουπόλεως, «Ἡ ἀπάντησις τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ. Χρυσοστόμου εἰς τὴν Ἐγκύκλιον τοῦ Πάπα Πίου ΙΑ' «*Lux Veritatis*»», Ὀρθοδοξία, τ. 7 (1932), σσ. 329-334 καὶ Ἰω. Σπ. Ράμφος, Πρωτοπρ., «Ἡ παπικὴ Ἐγκύκλιος «*Lux Veritatis*» (1931) καὶ αἱ ἐπ' αὐτῆς θέσεις τῆς Ὀρθοδοξίας», Ἐπετηροὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τ. 39-40 (1972-1973), σσ. 128-147, ὅπου καὶ οἱ ἐπὶ τῆς μελέτης τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου τοποθετήσεσι Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ Θεολογικῶν Σχολῶν.

14. Τὸ ἱστορικὸ τῶν ὑποθέσεων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ σημαντικὸ νομικὸ ὕλικὸ ἔχει συγκεντρωθεῖ καὶ ἐκδοθεῖ σὲ βιβλίον μὲ τίτλο: *Αἱ ὑποθέσεις τῶν Ἑλληνορρυθμῶν Καθολικῶν ἐνώπιον τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας*, Ἀθῆναι χ.χ. Βλ. ἐπίσης καὶ V.

2. Ἡ ἔκδοση τῆς ἀλληλογραφίας τῶν δύο Ἱεραρχῶν

Ἀπὸ ὅσα ἐξετέθησαν παραπάνω, εὐκόλα ἀντιλαμβάνεται κάποιος τὴν ἔνταση ποὺ ὑπῆρχε στὶς σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μὲ τοὺς Ἑλληνορρυθμοὺς Καθολικοὺς, ὅταν κατὰ τὸ ἔτος 1927 ἐγκαινιάζεται ὁ ἐπιστολιμαῖος θεολογικὸς διάλογος μεταξὺ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου καὶ τοῦ Ἐπισκόπου Θεοδωρουπόλεως Γεωργίου. Ἡ ἀλληλογραφία αὐτὴ ἔχει δεῖ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας σὲ δύο διαφορετικὲς ἐκδόσεις τοῦ ἔτους 1928. Ἡ πρώτη ἀποτελεῖ ἀνατύπωση ἀπὸ τὸ περιοδικὸ *Ἀναπλασις* καὶ ἔχει τίτλο: «Φύσις καὶ χαρακτῆρ τῆς Οὐνίας. Οἱ Οὐνῖται ἐν Ἑλλάδι (Τρεῖς ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου πρὸς τὸν Οὐνίτην Ἐπίσκοπον Θεοδωρουπόλεως Γεώργιον)»¹⁵. Ἡ ἀδυναμία τῆς συγκεκριμένης ἔκδοσης ἔγκειται στὸ γεγονὸς ὅτι περιλαμβάνει μόνον τὶς ἐπιστολὲς τοῦ Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ ἀποκτᾶ ὁ ἀναγνώστης πρόσβαση καὶ στὶς θέσεις τῶν Ἑλληνορρυθμῶν.

Τὸ κενὸ αὐτὸ κάλυψε μία ἄλλη ἔκδοση τῆς Φιλολογικῆς καὶ Ἑγκυκλοπαιδικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν μὲ τίτλο: *Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα μεταξὺ τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ.κ. Χρυσοστόμου καὶ τοῦ Σεβασμιωτάτου Θεοδωρουπόλεως κ.κ. Γεωργίου Ἐπισκόπου τῶν Ἑλληνορρυθμῶν Καθολικῶν*. Ἡ ἔκδοση αὐτὴ περιλαμβάνει τρεῖς ἐπιστολὲς τοῦ Ἐπισκόπου Γεωργίου καὶ δύο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου. Μὲ ἄλλα λόγια, δὲν δημοσιεύεται ἢ μακροσκελὴς ἀπάντηση τοῦ ὀρθόδοξου Ἱεράρχη στὴν τρίτη καὶ ἐκτενέστατη ἐπιστολὴ τοῦ Ἑλληνορρυθμοῦ Ἐπισκόπου. Τὴν ἀπάντηση

Grégoire, «Les catholiques de rite byzantin en Grèce (Leur situation juridique)», *Échos d'Orient*, τ. 32 (1933), σσ. 234-245.

15. Ἐκτενὴς ἀναφορὰ στὶς ἀπόψεις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου μέσα ἀπὸ τὴν ἀνατύπωση τῆς *Ἀναπλάσεως* γίνεται στὴ μελέτη τοῦ Κ. Κωτσιοπούλου, *Ἡ Οὐνία στὴν ἑλληνικὴ θεολογικὴ βιβλιογραφία (Ἱστορικὴ, θεολογικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ διερεύνηση)*, ἐκδ. Βρυέννιος, Θεσσαλονίκη 1993, σσ. 70-76, ἀλλὰ καὶ σὲ ἀνώνυμο δημοσίευμα μὲ τίτλο: *Ὁ Παπισμὸς καὶ ἡ Οὐνία*, Ἀθῆναι 1958, σσ. 28-30. Τέλος, σὲ κείμενο μὲ τίτλο: «Οἱ Οὐνῖται καὶ ἡ Οὐνία των» [*Ἐκκλησία* 6 (1928), σσ. 339-342] ἀναπαράγονται ἐκτενῆ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν τελευταία ἐπιστολὴ τοῦ Χρυσοστόμου Παπαδόπουλου πρὸς τὸν Γεώργιο Χαλαβαζῆ, ἡ ὁποία εἶναι δημοσιευμένη ἀποκλειστικὰ στὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα ἔκδοση τῆς *Ἀναπλάσεως*.

αὐτὴ μπορεῖ νὰ ἀναζητήσῃ κανεὶς στὴν ἀνωτέρω πρώτη ἔκδοσῃ-ἀνατύπωσῃ τῆς ἀλληλογραφίας ἀπὸ τὸ περιοδικὸ *Ἀνάπλασις*.

Ἐνδεικτικὴ τῆς σημασίας καὶ τῆς βαρύτητος τοῦ διαλόγου μεταξὺ τῶν δύο Ἱεραρχῶν εἶναι καὶ ἡ μετάφραση τοῦ συνόλου τῆς ἀλληλογραφίας τους στὴ γαλλικὴ γλῶσσα καὶ ἡ ἔκδοσή της ἀπὸ τὸ Ποντιφικὸ Ἰνστιτοῦτο Ἀνατολικῶν Σπουδῶν¹⁶. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀναλυτικὴ εἰσαγωγὴ τοῦ μεταφραστῆ-ἐπιμελητῆ τῆς ἔκδοσῃς αὐτῆς καὶ τὶς δημοσιευόμενες ἐπιστολές, τὸ ἐνδιαφέρον τῆς συγκεκριμένης ἔκδοσῃς ἔγκειται καὶ στὴ συμπερίληψη μιᾶς ἀκόμη ἐπιστολῆς τοῦ Γεωργίου Χαλαβαζῆ, γραμμῆς μὲ ἀφορμὴ τὴ μετάφραση τῆς ἀλληλογραφίας.

Ἀξίζει ἐπίσης νὰ σημειωθεῖ ὅτι στὶς δύο ἑλληνικὲς ἐκδόσεις διαφοροποιοῦνται οἱ ἡμερομηνίες τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Χρυσοστόμου Παπαδόπουλου. Ἡ πρώτη ἐπιστολὴ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἔχει ἡμερομηνία στὴ μὲν ἔκδοσῃ τῆς *Ἀναπλάσεως* 5 Ἰουνίου 1927, στὴ δὲ ἔκδοσῃ τῆς Φιλολογικῆς καὶ Ἐγκυκλοπαιδικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν 1 Ἰουνίου 1927. Ὁμοίως ἡ δευτέρη ἐπιστολὴ τοῦ Ἀθηνῶν ἔχει ἡμερομηνία στὴν ἔκδοσῃ τῆς *Ἀναπλάσεως* 2 Ἰουλίου 1927, ἐνῶ στὴν ἔκδοσῃ τῆς Φιλολογικῆς καὶ Ἐγκυκλοπαιδικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν 5 Ἰουλίου 1927. Ἡ γαλλικὴ ἔκδοσῃ τῆς ἀλληλογραφίας στὴν πρώτη ἀρχιεπισκοπικὴ ἐπιστολὴ ἀκολουθεῖ τὴν ἔκδοσῃ τῆς *Ἀναπλάσεως*, ἐνῶ στὴ δευτέρη ἀκολουθεῖ τὴν ἔκδοσῃ τῆς Φιλολογικῆς καὶ Ἐγκυκλοπαιδικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν.

Ὁ ἐπιστολιμαῖος διάλογος τῶν δύο Ἱεραρχῶν ἀποτέλεσε ἀντικείμενο σύντομης μελέτης τοῦ Ἐπισκόπου Γρατιανουπόλεως, τέως Ἐξάρχου τῶν Ἑλληνορθόμων Καθολικῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ καθηγητῆ Δημητρίου Σαλάχα¹⁷. Ἡ συγκεκριμένη μελέτη εἶναι περισσότερο περιγραφικὴ καὶ λιγότερο ἀναλυτικὴ καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ ἐναρμονίσει τὶς διατυπούμενες

16. Hiéromoine Pierre, *L'union de l'Orient avec Rome: Une controverse récente (Correspondance échangée entre S. B. Monseigneur Chrysostome Papadopoulos, Archevêque Orthodoxe d'Athènes et de toute la Grèce, et Monseigneur Georges Calavassy, Evêque Catholique des Grecs de rite byzantin, à Constantinople et en Grèce)*, Pont. Institutum Orientalium Studiorum (coll. "Orientalia Christiana", XVIII), Roma 1930. Γιὰ βιβλιοκρισία τοῦ παρόντος βλ. *Θεολογία*, τ. 8 (1930), σ. 189.

17. Δ. Σαλάχας, *Θεολογικὸς διάλογος πρὶν ἀπὸ τὴν Β' Βατικανὴ Σύνοδο (Μεταξὺ τῶν ἀοιδίμων Ἀρχιερέων Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Χρυσοστόμου καὶ τοῦ Θεοδωρουπόλεως Γεωργίου Χαλαβαζῆ)*, ἐκδ. Γραφείου Καλοῦ Τύπου, Ἀθήνα 1983.

θεολογικές θέσεις με τὰ μέχρι τὴν ἐποχὴ τῆς ἀποτελέσματα τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξύ τῆς Ὁρθόδοξης καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Δὲν διστάζει νὰ ἀσκήσει κριτικὴ σὲ ὀρισμένες πτυχὲς τῆς ἐκκλησιολογικῆς σκέψεως τοῦ Γεωργίου Χαλαβαζῆ¹⁸, ἀλλὰ ταυτόχρονα ἐμφανίζει καὶ μία σημαντικὴ ἀδυναμία. Κατὰ τὴν παρουσίαση τοῦ διαλόγου τῶν δύο Ἀρχιερέων, φαίνεται ὅτι στηρίζεται στὴν ἔκδοση τῆς Φιλολογικῆς καὶ Ἐγκυκλοπαιδικῆς Ἐταιρείας τῶν Ἀθηνῶν¹⁹, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἀπουσιάζει, ὅπως ἤδη σημειώσαμε παραπάνω, ἡ μακροσκελὴς ἀπάντηση τοῦ Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου στὴν ἐκτενῆ τρίτη ἐπιστολὴ τοῦ Θεοδωρουπόλεως Γεωργίου. Αὐτὸ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα ὁ Δημήτριος Σαλάχας νὰ μὴν ἔχει στὴ διάθεσή του τίς θέσεις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν σὲ μία σειρὰ ἀπὸ κρίσιμα ἐκκλησιολογικὰ ζητήματα ποὺ ἔθεσε ὁ Γεώργιος Χαλαβαζῆς μετὰ τὴν τελευταία ἐπιστολὴ του²⁰.

3. Τὸ θεολογικὸ περιεχόμενον καὶ τὸ διεκκλησιαστικὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἀλληλογραφίας τῶν δύο Ἱεραρχῶν

Ὁ διάλογος τῶν δύο Ἀρχιερέων ἐγκαινιάζεται μετὰ τὴν πρώτη σύντομη ἐπιστολὴ τοῦ Θεοδωρουπόλεως Γεωργίου (22/5/1927), μετὰ τὴν ὁποῖα, ἀφοῦ ὁ ἴδιος αὐτοπροσδιορίζεται ὡς Καθολικὸς Ἐπίσκοπος, ἀποδοκιμάζει τὴν ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ ἐκφράζει τὴ θλίψη καὶ τὴν ἀδελφικὴ ἀλληλεγγύη του²¹.

Ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέρον ὅμως παρουσιάζει ἡ ἀπάντηση τοῦ Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου (1/6/1927), στὴν ὁποῖαν ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τίς εὐχαριστίες

18. Δ. Σαλάχας, *Θεολογικὸς διάλογος πρὶν ἀπὸ τὴν Β' Βατικανὴ Σύνοδο...*, ὁ.π., σσ. 36-38.

19. Δ. Σαλάχας, *Θεολογικὸς διάλογος πρὶν ἀπὸ τὴν Β' Βατικανὴ Σύνοδο...*, ὁ.π., σ. 7, ὑποσημ. 1, ὅπου φαίνεται ξεκάθαρα ὅτι ὁ συγγραφέας εἶχε ὑπ' ὄψιν του τὴν ἔκδοση τῆς Φιλολογικῆς καὶ Ἐγκυκλοπαιδικῆς Ἐταιρείας τῶν Ἀθηνῶν.

20. Δ. Σαλάχας, *Θεολογικὸς διάλογος πρὶν ἀπὸ τὴν Β' Βατικανὴ Σύνοδο...*, ὁ.π., σ. 34, ὅπου ὁ συγγραφέας, ἀναφερόμενος στὴν τρίτη καὶ τελευταία ἐπιστολὴ τοῦ Γ. Χαλαβαζῆ, σημειώνει ὅτι «στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ δὲν ἀπάντησε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος».

21. *Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα μεταξύ τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ.κ. Χρυσοστόμου καὶ τοῦ Σεβασμιωτάτου Θεοδωρουπόλεως κ.κ. Γεωργίου Ἐπισκόπου τῶν Ἐλληνορῴθιμων Καθολικῶν*, ἐκδ. Φιλολογικῆς καὶ Ἐγκυκλοπαιδικῆς Ἐταιρείας, Ἀθῆνα 1928, σ. 5.

του για την έπιστολή συμπαραστάσεως του Γεωργίου Χαλαβαζή, θέτει ἐπὶ τάπητος μία σειρά ἀπὸ κρίσιμα εἰσαγωγικὰ ζητήματα. Τονίζει ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία εἶναι ἡ Μία, Ἁγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, ὅτι ὁ συνομιλητὴς του ἀνήκει στὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλεῖ καὶ τὴν ἀρχιερωσύνη του καὶ ὅτι κάθε ἐνωτικὴ προσπάθεια θὰ πρέπει νὰ ἀποβλέπει στὴν πρὸ τοῦ μεγάλου σχίσματος τοῦ 1054 ἀδιαίρετη Ἐκκλησία²². Χαρακτηρίζει εὐθέως τὴν Οὐνία²³ νόθο κατασκευάσμα καὶ ἀξιοκατάκριτο σύστημα, τὸ ὁποῖο προκάλεσε βλάβη, ταραχὴ καὶ σκάνδαλο στοὺς ὀρθόδοξους πληθυσμούς, ἐνῶ ἐξακολουθεῖ νὰ προκαλεῖ φρίκη, «διότι ἀντιπροσωπεύει τὸν δόλον καὶ τὴν ἀπάτην ἐν τοῖς ζητήμασι τῆς θρησκείας»²⁴. Γιὰ τὸν λόγο αὐτόν, συμπληρώνει ὁ Ἀθηνῶν Χρυσόστομος, «σεβόμεθα τὸ εἰλικρινὲς κήρυγμα λατίνου κληρικοῦ, ἀλλ' ἐπιτρέψατέ μοι νὰ εἶπω ἀποτροπιαζόμεθα τὸ κήρυγμα ἀντιπροσώπου τῆς οὐνίας»²⁵.

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος δὲν διστάζει νὰ θέσει καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἐξωτερικῆς περιβολῆς τοῦ ἑλληνορρυθμοῦ κλήρου. Σημειώνει ὅτι δὲν ὑφίσταται ιδιαίτερη Ἑλληνόρρυθμη Ἐκκλησία καὶ ὅτι ἐφ' ὅσον ὁ Γεώργιος Χαλαβαζῆς καὶ οἱ ὑπ' αὐτόν κληρικοὶ ἀνήκουν στὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ὀφείλουν νὰ περιβάλλονται τὸ σχῆμα τοῦ Λατίνου κληρικοῦ. Γράφει δὲ ὁ Ἀθηνῶν Χρυσόστομος ἐπ' αὐτοῦ: «Ἐὰν τῶ ὄντι ἀνήκετε εἰς τὴν Λατινικὴν Ἐκκλησίαν [...] ἐμφανισθῆτε ὡς Λατίνος κληρικός. Δὲν εἶναι χριστιανικὸν οὔτε ἀξιοπρεπὲς νὰ ἐμφανίζησθε ὡς ὀρθόδοξος κληρικός καὶ νὰ ἰσχυρίζησθε εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ὅτι εἴσθε τοιοῦτος, ὁποῖοι καὶ οἱ ὀρθόδοξοὶ Ἱεράρχαι μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς ὅτι ἀναγνωρίζετε τὸν Πάπαν Ῥώμης. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθές [...]. Μὴ φέρητε σεῖς καὶ οἱ ὑπ' ὑμᾶς κληρικοὶ τὴν ἀμφίεσιν ὀρθοδόξων κληρικῶν καὶ μὴ ἐμφανίζησθε ὡς τοιοῦτοι, ἐνῶ εἴσθε κληρικοὶ τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας»²⁶.

22. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σ. 6.

23. Στὴν παρούσα μελέτη χρησιμοποιοῦμε τόσο τὸν ὄρο «Οὐνία», διότι εἶναι καθιερωμένος στὴν ἑλληνικὴ καὶ ξένη βιβλιογραφία, ὅσο καὶ τὸν ὄρο «ἑλληνορρυθμία», διότι χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν Γεώργιο Χαλαβαζῆ ὡς δηλωτικὸς καὶ προσδιοριστικὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς του ταυτότητας.

24. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σ. 7.

25. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σ. 7.

26. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σσ. 7-8.

Στήν απάντησή του (7/6/1927) ὁ Θεοδωρουπόλεως Γεώργιος, ἐπαναλαμβάνοντας τοὺς λόγους τοῦ Πάπα Πίου ΙΑ', ἐκφράζει τὴν ἐκτίμησή καὶ τὸν σεβασμὸ του πρὸς τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Ταυτόχρονα ὁμως ἐπιχειρεῖ μίαν διάκριση ἀνάμεσα στὴν ἐξουσία τοῦ Πάπα ὡς Πατριάρχου τῆς Δύσεως, ἢ ὁποῖα ἀφορᾷ καὶ δεσμεύει μόνον τὰ μέλη τῆς Δυτικῆς ἢ Λατινικῆς Ἐκκλησίας καὶ στὴν παγκόσμια ἐξουσία τοῦ Πάπα, στὴν ὁποίαν ὑπόκεινται καὶ οἱ Ἀνατολικοὶ Καθολικοί²⁷. Καὶ συμπληρώνει: «Ἡμεῖς, καίτοι καθολικοὶ ὄντες καὶ πλήρως ἀποδεχόμενοι τὴν διδασκαλίαν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, δὲν ἀνήκομεν ὁμως εἰς τὴν Λατινικὴν ἤτοι Δυτικὴν Ἐκκλησίαν, καθ' ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ μέρος μόνον τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας [...]. Δὲν εἴμεθα οὔτε λατίνοι οὔτε ἑλληνολατίνοι [...] ἀλλ' εἴμεθα ἑλληνόρρυθμοὶ Καθολικοί»²⁸. Σὲ ἄλλο σημεῖο τῆς ἐπιστολῆς του, ὁ Γεώργιος Χαλαβαζῆς θὰ ὑποστηρίξει ὅτι ἡ ἑλληνορρυθμία ὑπῆρχε ἀνέκαθεν στὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία²⁹, ἐνῶ θὰ ἀποκρούσει τὸν ἀρχιεπισκοπικὸ χαρακτηρισμὸ τῆς Οὐνίας ὡς «συστήματος δόλου καὶ ἀπάτης», σημειώνοντας ὅτι ὁ ἴδιος καὶ ἡ κοινότητά του βρέθηκαν στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο ὡς θύματα τῆς ἐθνικῆς συμφορᾶς τοῦ 1922 καὶ ὅτι δὲν ἐπέτρεψε οὔτε θὰ ἐπιτρέψει ποτὲ νὰ ἐξαπατηθεῖ κάποιος ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ τους περιβολή, διότι πάντοτε μὲ σαφήνεια δῆλωναν καὶ θὰ δηλώνουν τὴν ἐκκλησιαστικὴ τους ταυτότητα³⁰. Καὶ κλείνει τὴν ἐπιστολή του ὑπογραμμίζοντας ὅτι οἱ κατηγορίες ποὺ διατυπώνονται ἐναντίον τοῦ ἰδίου καὶ τῆς κοινότητάς του ὀφείλονται σὲ συκοφαντίες, παρεξηγήσεις καὶ ἐσφαλμένους πληροφορίες³¹.

Στὴν ἀπαντητικὴ ἐπιστολή του (5/7/1927) ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος, ἀφοῦ ἐπισημαίνει ὅτι «δὲν ὑπῆρχε παπικὴ ἐξουσία διακεκριμένη τῆς πατριαρχικῆς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἐπισκόπου Ῥώμης»³², προσδιορίζει μὲ σαφήνεια τὴ θέση τοῦ Πάπα ἐντὸς τῆς

27. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σσ. 9-10.

28. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σσ. 10-11.

29. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σ. 12.

30. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σ. 13: «Οὔτε ἐπετρέψαμεν, οὔτε θὰ ἐπιτρέψωμέν ποτε, μὴ ἀμφιβάλλετε περὶ τούτου, νὰ ἐξαπατηθῆ τις ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς ἡμῶν περιβολῆς, διότι οὐδέποτε ἀπεκρύψαμεν ἀλλὰ πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἀπεριφρόστως ἐδηλώσαμεν ὅτι εἴμεθα Καθολικοὶ Ἑλληνόρρυθμοι».

31. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σσ. 14-15.

32. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σσ. 15-16.

ἀδιαίρετης Ἐκκλησίας. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἐπίσκοπο τῆς πρωτεύουσας τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, γιὰ τὸν Ἐπίσκοπο μιᾶς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, μιᾶς Ἐκκλησίας μαρτύρων καὶ ἀγίων, ὁ ὁποῖος «κατεῖχε βεβαίως ἐξέχουσαν θέσιν ἐν τῇ σειρᾷ τῶν λοιπῶν Ἐπισκόπων, ἀλλὰ δὲν εἶχε δικαιοδοσίαν διοικητικὴν πέραν τῶν ὁρίων τῶν ἐκκλησιαστικῶν αὐτοῦ Ἐπαρχιῶν [...] ὅτε δὲ ὀριστικῶς ἐζήτησε ν' ἀσκήσῃ τὸ ἐντελῶς ξένον πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν διοικητικὸν πρωτεῖον, προὐκάλεσε τὸ ἀξιοθρήνητον σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν»³³. Δὲν ἀφήνει μάλιστα περιθώρια παρερμηνειῶν ὅταν γράφει ὅτι: «ἐὰν πραγματοποιηθῇ ποτε ἡ πολυπόθητος ἔνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν, ἡ θέσις τοῦ Ἐπισκόπου Ῥώμης θὰ εἶναι ἡ θέσις τοῦ Πατριάρχου τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας [...]. Ἀπὸ ἐπόψεως διοικητικῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὰ αὐτὰ δικαιώματα προσήκουσιν εἰς πάντας τοὺς Πατριάρχας καὶ εἰς πάντας τοὺς Προέδρους τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἄς μὴ ἀπατώμεθα· ἡ ἔνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν, δὲν θὰ καταστῇ ποτὲ δυνατὴ, ἐὰν μὴ ὁ τῆς Ῥώμης Ἱεράρχης θεωρήσῃ ἑαυτὸν ἓνα τῶν λοιπῶν ἀρχηγῶν τῶν ἐπὶ μέρος Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν [...] ἀρκούμενος εἰς τὸ ἠθικόν του κύρος ὡς Ἐπισκόπου τῆς Ἐκκλησίας Ῥώμης, καὶ ἐὰν μὴ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς πρὸ τοῦ σχίσματος ἀδιαίρετου Ἐκκλησίας»³⁴.

Ἐνα δεῦτερο ζήτημα ποῦ τίγαι ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος στὴν ἐπιστολὴ του εἶναι ἡ διαφαινόμενη διαφορετικὴ ἀντίληψη τῶν δύο πλευρῶν περὶ τῆς καθολικότητος τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ καθολικότητα συνδέεται ἄρρηκτα μὲ τὴν ὀρθὴ πίστη καὶ ὄχι ἀπλῶς μὲ τὴν παγκοσμιότητα καὶ τὴ γεωγραφικὴ ἐξάπλωση³⁵. «Καθολικὴ» Ἐκκλησία εἶναι οὐχὶ ἀπλῶς ἡ ἀνὰ σύμπαντα τὸν κόσμον ἀλλ' ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία [...]. Ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἦτο μέλος τῆς Καθολικῆς τουτέστι τῆς Ὁρθοδόξου

33. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σ. 16.

34. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σ. 16. Σὲ ἄλλο σημεῖο τῆς ἴδιας ἐπιστολῆς τοῦ ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος σημειώνει: «Καὶ ὅμως δὲν εἶναι ἀδύνατος ἡ ἔνωσις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, ἀρκεῖ ν' ἀρθῶσιν ἐκ μέσου αἱ προκαλέσσασι τὸ ἀξιοθρήνητον σχίσμα τῆς Δύσεως λόγοι, καὶ δὴ ἀρκεῖ ὁ Πάπας Ῥώμης νὰ θεωρήσῃ ἑαυτὸν χριστιανὸν Ἐπίσκοπον οὐχὶ δὲ μονάρχην τῆς Ἐκκλησίας, ἥς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός, νὰ καταλάβῃ τὴν μεταξὺ τῶν Προέδρων τῶν Ἐκκλησιῶν ἐκείνην τὴν θέσιν, ἣν ἀνεγνώριζεν αὐτῶ ἡ ἀρχαία πρὸ τοῦ σχίσματος Ἐκκλησία» (Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σσ. 20-21).

35. Ἰω. Καμίρη, Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία, Ἀθῆναι 1973, σ. 291 κ.έ.

Ἐκκλησίας πρὸ τοῦ σχίσματος, οἰκειοποιηθεῖσα δὲ τὸν τίτλον “Καθολικὴ” προσέδωκεν εἰς αὐτὸν ὄλως ἐξωτερικὴν ἔννοιαν»³⁶. Ἡ ὀρθόδοξη αὐτὴ ἀντίληψη εἶναι τόσο παλαιά, ὥστε ἐπικαλεῖται εὐστοχα τὸ παράδειγμα τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου Σμύρνης (2ος αἰώνας), ὁ ὁποῖος μνημονεύεται ὡς «Ἐπίσκοπος τῆς ἐν Σμύρνη καθολικῆς Ἐκκλησίας»³⁷ σὲ ἀντίθεση προφανῶς πρὸς τὶς κοινότητες τῶν αἰρετικῶν τῆς ἐπαρχίας του.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ Γεωργίου Χαλαβαζῆ περὶ τῆς παλαιότητας τῆς ἑλληνορρυθμίας, ὁ Ἀθηνῶν Χρυσόστομος ἐκφράζει τὴ διαφωνία του ἐπισημαίνοντας: «Θά μοι ἐπιτρέψητε νὰ παρατηρήσω ὅτι κάμνετε τρομερὰν σύγχυσιν τῶν πραγμάτων, φανταζόμενοι ὅτι ἡ ἑλληνορρυθμία σας εἶναι καθεστῶς παλαιότατον [...] ἢ οὐνία, ἢ ὡς ὀνομάζετε ὑμεῖς αὐτὴν ἑλληνορρυθμία, εἶναι νεώτατον κατασκευάσμα ἐπινοηθὲν πρὸς προσηλυτιστικούς σκοπούς»³⁸. Ταυτόχρονα, ἐπανέρχεται ἐκ νέου στὸ θέμα τῆς κληρικῆς περιβολῆς τῶν Ἑλληνορρυθμῶν κληρικῶν, θέμα οὐσίας καὶ ὄχι τύπων, σημειώνοντας ὅτι: «ἐμφανιζόμενος ὡς ὀρθόδοξος κληρικός, ζητεῖτε νὰ πείσητε τὸν ὀρθόδοξον ἑλληνικὸν λαὸν ὅτι ἡ ἀπομάκρυνσίς του ἀπὸ τῆς ὀρθοδόξου καὶ ἡ ἔνωσίς του μετὰ τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας δὲν θὰ μεταβάλη ἀπολύτως τίποτε. Θὰ συνεπαγάγη μόνον τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα Ῥώμης [...] ἠδύνασθε εἰλικρινέστερον νὰ ἐργασθῆτε, ἀποβάλλοντες τὸ σχῆμα τοῦ ὀρθοδόξου κληρικοῦ καὶ ἐργαζόμενοι ὡς Λατῖνοι κληρικοί, οἷοι πράγματι εἴσθε»³⁹. Ἡ χρῆση ὀρθόδοξης κληρικῆς περιβολῆς ἐξυπηρετεῖ, κατὰ τὸν Χρυσόστομο Παπαδόπουλο, τὴν προσηλυτιστικὴ δράση τῆς Οὐνίας, τὴν ὁποῖαν ὁ ἴδιος δὲν θὰ διστάσει νὰ χαρακτηρίσει ὡς «θεοκατάρaton προσπάθειαν τῆς ἀποσπάσεως χριστιανῶν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τὴν Λατινικὴν Ἐκκλησίαν»⁴⁰.

Ἐνα ἄλλο ζήτημα ποῦ δὲν ἄφησε ἀσχολίαστο ὁ Ἀθηνῶν Χρυσόστομος εἶναι ἐκεῖνο τῆς σύνδεσης τῆς ἐν Ἑλλάδι παρουσίας τῆς Οὐνίας μὲ τὴν ἐθνικὴ καταστροφή τοῦ 1922. Στὴ θέση τοῦ Γεωργίου Χαλαβαζῆ, ὅτι ὁ ἴδιος βρέθηκε στὸν ἑλλαδικὸν χῶρον ἀκολουθώντας καὶ

36. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σ. 17.

37. Πρβλ. *Μαρτύριον Πολυκάρπου* XVI, PG 5, 1041.

38. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σ. 18.

39. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σσ. 19-20.

40. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σ. 20.

συμπαριστάμενος στὰ ἐμπερίστατα πνευματικὰ τέχνα του καὶ ὄχι μὲ σκοποὺς προσηλυτιστικούς, ἀπαντᾷ ὡς ἐξῆς: «Ἄπασαι ὑμῶν αἱ ἐνέργειαι μαρτυροῦσιν ὅτι ἐπεδόθητε συντόνως δι' ἀφθονωτάτων χρηματικῶν μέσων εἰς ἐντατικὴν προσηλυτευτικὴν ἐνέργειαν [...]. Τὰ πνευματικὰ σας τέχνα δὲν ἦσαν πάντως τοσαῦτα ὥστε νὰ προβῆτε εὐθὺς ἀμέσως εἰς οἷα προέβητε ἔργα, οὐδ' ὑπῆρχεν ἀνάγκη καὶ ἐτέρου λατίνου Ἐπισκόπου, ἐκτὸς τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος ἐν Ἀθήναις»⁴¹.

Δὲν παραλείπει τέλος νὰ ἀναφερθεῖ καὶ στοὺς λόγους συμπάθειας καὶ ἐκτίμησης τοῦ τότε Πάπα Ρώμης Πίου ΙΑ', τοὺς ὁποίους ἐπικαλεῖται ὁ Θεοδωρουπόλεως Γεώργιος στὴν προηγούμενη ἐπιστολὴ του. «Μᾶς συγκινοῦσιν», γράφει ὁ Ἀθηνῶν Χρυσόστομος, «οἱ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐπὶ τοῦ νῦν πεφωτισμένου Πάπα Ῥώμης ἀκουόμενοι ἐν Ῥώμῃ λόγοι συμπάθειας καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ὁ ποικιλοτρόπως ἐκδηλούμενος σεβασμὸς [...] ἀλλὰ ταυτοχρόνως μετὰ λύπης παρατηροῦμεν ὅτι δὲν ἐγκατελείφθησαν αἱ μέθοδοι τῆς οὐνίας»⁴².

Ἡ ἀλληλογραφία τῶν δύο Ἱεραρχῶν θὰ συνεχισθεῖ μὲ τὴν ἐκτενέστατη ἀπαντητικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Γεωργίου Χαλαβαζῆ (25/9/1927), ἡ ὁποία στὴν πραγματικότητα ἔχει τὸν χαρακτήρα πραγματείας. Ὁ ἴδιος προσδιορίζει μὲ σαφήνεια τὴ θεματικὴ τῆς ἐπιστολῆς του: «1) Ἡ δικαιοδοσία τῶν Παπῶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ. 2) Ἦννοια τῆς “καθολικότητος” τῆς Ἐκκλησίας. 3) Ἡ ἐλληνορρυθμία ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. 4) Προσηλυτισμὸς, περιβολὴ κ.τ.λ.»⁴³.

Εἰσαγωγικὰ ξεκαθαρίζει ὅτι οἱ πληροφορίες ποὺ ἔχει ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν σχετικὰ μὲ τὴ δράση καὶ τὰ ἔργα τῶν Ἑλληνορρυθμῶν εἶναι ἐσφαλμένες καὶ προέρχονται ἀπὸ κακόβουλα πρόσωπα⁴⁴, ἐνῶ ἀποκρούοντας τὸν ὑπαινιγμὸ τοῦ Χρυσόστομου Παπαδόπουλου περὶ «ἀφθονωτάτων χρηματικῶν μέσων» ὑπογραμμίζει: «Εἶθε νὰ ἦτο ἀληθές, καὶ νὰ ἤμεθα εἰς θέσιν, ἡμεῖς Ἕλληνες, νὰ περιθάψωμεν τὰς χιλιάδας ὄρφανῶν τὰς ὁποίας ἠναγκάσθη τὸ Κράτος νὰ ἐμπιστευθῆ εἰς χεῖρας ἄλλοεθνῶν»⁴⁵.

41. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σ. 19.

42. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σ. 20.

43. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σ. 24.

44. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σ. 22.

45. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σ. 23.

Σχετικά με τὸ ζήτημα τῆς δικαιοδοσίας τῶν Παπῶν στὴν ἀρχαία Ἐκκλησία, ὁ Γεώργιος Χαλαβαζῆς εἶναι κατηγορηματικός: «Ἀείποτε ἐν τῇ ἀρχαίᾳ καὶ μέχρι τοῦ σχίσματος Ἐκκλησία ἀνεγνωρίσθη θείῳ δικαίῳ ὑφισταμένη ἰδιαιτέρα τις παπικὴ ἐξουσία ἐν τῷ προσώπῳ τῶν Διαδόχων τοῦ Κορυφαίου τῶν Ἀποστόλων Πέτρου [...] ἀνέκαθεν ὁ Ἐπίσκοπος Ῥώμης ἐξήσκησε τὴν ἐξουσίαν ταύτην καὶ διοικητικὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ καὶ πέραν τῶν ὁρίων τοῦ Πατριαρχείου τῆς Δύσεως»⁴⁶. Ἀκολουθεῖ ἢ παράθεση σειρᾶς μαρτυριῶν, οἱ ὁποῖες –κατὰ τὸν ἐπιστολογράφο– ἐπιβεβαιώνουν μὲ ἀσφάλεια τὸ ὡς ἄνω συμπέρασμά του⁴⁷. Στὴ διαχρονικὴ θέση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ὅτι στὸν Ἐπίσκοπο Ῥώμης ἀναγνωρίζεται μόνο πρωτεῖο τιμῆς καὶ ὄχι ἐξουσίας, ὁ Ἐπίσκοπος Θεοδώρουπόλεως ἀπαντᾷ μὲ ἓνα περίεργο καὶ ἐν πολλοῖς ἀντιφατικὸ ἐπιχείρημα. Γράφει χαρακτηριστικά: «Τὸ ν' ἀποδίδωμεν εἰς τὸν θεῖον τῆς Ἐκκλησίας Ἰδρυτὴν, τὸν θεσπισμὸν πρωτείων τιμῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ, εἶναι αὐτόχρομα βλασφημία. Πῶς δύναται τις κἄν νὰ φαντασθῇ ὅτι, Ἐκεῖνος ὅστις ἐπέπληξε τοὺς ἀποστόλους συζητοῦντας περὶ τοῦ τίς αὐτῶν μείζων ἔσται [...] θὰ διέψευδε τόσον πανηγυρικῶς ἑαυτὸν, ἰδρῶν ἀσκόπως θεσμὸν πρωτείου τιμῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ [...]. Ἡ οὐδὲν πρωτεῖον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ ἐθέσπισεν ὁ Χριστός, ἢ ἐθέσπισε πρωτεῖον δικαιοδοσίας, ὁρατὴν κεφαλὴν τοῦ Σώματος οὔτινος ἀόρατος τοιαύτη εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Χριστός»⁴⁸. Ἐνῶ δηλαδὴ παραδέχεται ὅτι ὁ Χριστὸς ἀπέριψε τὸ ἔλασσον (πρωτεῖο τιμῆς), ἐν συνεχείᾳ ἀποδέχεται ὅτι ὁ Κύριος καθιέρωσε τὸ μείζον (πρωτεῖο ἐξουσίας).

Ἡ ἔλλειψη ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μὲ τὸν Ἐπίσκοπο Ῥώμης, τὸν ἔχοντα –κατὰ τὸν Χαλαβαζῆ– παγκόσμια δικαιοδοσία, ἔχει καὶ μία ἄλλη σοβαρὴ συνέπεια. Πρόκειται γιὰ τὴν ἀδυναμία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας νὰ συγκροτήσῃ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο σὲ ὅλη τὴ μετὰ τὸ σχίσμα περίοδο. Γράφει: «Ἐπελθόντος τοῦ σχίσματος, καὶ κατὰ συνέπειαν μὴ ἀναγνωριζομένου πλέον

46. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σσ. 24-25.

47. Ὁλοκληρώνοντας τὴν παράθεση τῶν μαρτυριῶν του, ὁ Γεώργιος Χαλαβαζῆς καταλήγει: «Ἀπέδειξα ἑναργῶς, διὰ πολυαρίθμων γεγονότων καὶ μαρτυριῶν τὴν θείῳ δικαίῳ ὑπαρξίν, ἀναγνώρισιν καὶ ἐξάσκησιν πρωτείου δικαιοδοσίας τῶν Παπῶν ἐφ' ὅλης τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ σχίσματος» (Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σ. 53).

48. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σ. 55.

τοῦ Πάπα ὡς Κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἐκλειφάντων δὲ καὶ τῶν αὐτοκρατόρων, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία εὐρέθη καὶ εὐρίσκεται ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ νὰ συγκροτήσῃ Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, μὴ ὑπονοουμένης τοιαύτης ἄνευ τῆς συμμετοχῆς τοῦ Πάπα [...]. Ἐνῶ ἐξ ἀντιθέτου, ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία, ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τὰς πολιτικὰς μεταβολὰς διατελοῦσα, ἐξηκολούθησε συνεχίζουσα τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους φθάσασα μέχρι εἰκοστῆς, συγκληθείσης τῷ 1869»⁴⁹. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι σὲ ὅλη τὴ μετὰ τὸ σχίσμα περίοδο ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία δὲν συγκάλεσε Συνόδους μὲ τὴ μορφή καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων τῆς ἀδιαίρετης Ἐκκλησίας εἴτε λόγῳ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ κατὰ περιόδους δυσμενῶν συνθηκῶν εἴτε καὶ πρὸς ἀποφυγὴ ἐπιβάρυνσης τῶν διαχριστιανικῶν σχέσεων. Ὡστόσο πρέπει νὰ τονισθεῖ ὅτι ἡ συνοδικὴ συνείδηση τῆς ὀρθόδοξης Ἀνατολῆς ὑπῆρξε διαχρονικὰ γρηγοροῦσα καὶ ἐκφράσθηκε ἀποτελεσματικὰ μέσα ἀπὸ συγκεκριμένα συνοδικὰ σχήματα, τὰ ὁποῖα ἐπέτρεψαν τὴν οὐσιαστικὴ ἀντιμετώπιση μειζόνων ἐκκλησιαστικῶν καὶ δογματικῶν προκλήσεων⁵⁰. Σὲ κάθε περίπτωση πάντως, στερεῖται ἱστορικῆς βάσεως ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ἡ ἔλλειψη ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν μὲ τὸν Ἐπίσκοπο Ρώμης ὀδήγησε στὴν ἀδυναμία σύγκλησης Συνόδων μὲ οἰκουμενικὴ ἐμβέλεια στὸν χῶρο τῆς Ἀνατολῆς.

Στὴ συνέχεια τῆς ἐπιστολῆς του, ὁ Ἐπίσκοπος Θεοδωρουπόλεως ἐπιμένει στὴν ἀντίληψη τῆς καθολικότητας ὡς κατ' ἐξοχὴν γεωγραφικῆς παγκοσμιότητας. Μνημονεῦει τὸν ἅγιο Κύριλλο Ἱεροσολύμων ὡς ἕναν ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ποὺ προσέδωσαν στὴν ἔννοια τῆς «καθολικότητας» αὐτὸ τὸ περιεχόμενο καὶ συμπεραίνει: «Εὐρίσκεσθε ὅθεν ἐν πλήρει ἀντιθέσει μὲ τὸν Ἅγιον Κύριλλον, διατεινόμενος ὅτι τὸ χαρακτηριστικὸν “Καθολικὴ” δὲν ἔχει τὴν ἐξωτερικὴν ἔννοιαν τῆς συνολικότητος καὶ τῆς ἀνὰ τὸν σύμπαντα κόσμον Ἐκκλησίας»⁵¹.

49. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σ. 45.

50. Ὅπως ἔχει ὀρθὰ παρατηρηθεῖ, ἡ μελέτη τῶν κειμένων καὶ τῆς ἐν γένει ἐκκλησιαστικῆς πράξεως πιστοποιεῖ «τὴν μετὰ τὸ σχίσμα (1054) καὶ ἰδίᾳ τὴν κατὰ τὴν μεταβυζαντινὴν περίοδον ἐνισχυθεῖσαν ἐν τῇ πράξει τάσιν συνοδικῆς ἐκφράσεως τῆς ὁμοφροσύνης τῶν πρεσβυγενῶν πατριαρχείων εἰς κρίσιμα ζητήματα πίστεως ἢ κανονικῆς τάξεως» [Βλ. Ἰω. Φειδᾶς, Ὁ θεσμὸς τῆς πενταρχίας τῶν Πατριαρχῶν. Ἀπὸ τὴν Ε' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον μέχρι σήμερον (553-2012), Ἀθῆναι 2012, σ. 423].

51. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σ. 57.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ζήτημα τῆς ἑλληνορρυθμίας, τῆς ὁποίας φροντίζει νὰ δώσει καὶ σχετικὸ ὄρισμό⁵², ὁ Γεώργιος Χαλαβαζῆς ὑπογραμμίζει μὲ ἔμφαση ὅτι πρόκειται γιὰ παλαιότατο καθεστῶς⁵³, ποὺ ἀνάγεται ἤδη στὴν περίοδο τῆς ἀδιαίρετης Ἐκκλησίας καὶ ποὺ συνεχίζεται ἀδιαλείπτως ἕως σήμερα.

Τὰ τελευταῖα ζητήματα ποὺ θίγει ὁ Θεοδωρουπόλεως Γεώργιος εἶναι ἄμεσα συνδεδεμένα μεταξύ τους καὶ σχετίζονται μὲ τὴν περιβολὴ τοῦ ἑλληνορρυθμοῦ κλήρου καὶ τὴν ἐκ μέρους τοῦ ἄσκηση προσηλυτισμοῦ. Ὁ ἐπιστολογράφος ὑπογραμμίζει ὅτι ἡ κληρικὴ περιβολὴ τῶν Ἑλληνορρυθμῶν δὲν εἶναι διακριτικὸ γνῶρισμα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, ἀλλὰ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς γενικᾶ, στίς ὁποῖες –κατὰ τὸν ἴδιο– συγκαταλέγεται καὶ ἡ Ἑλληνορρυθμὴ Καθολικὴ Ἐκκλησία. «Διὰ τοῦτο τὴν περιβολὴν ἡμῶν ταύτην δὲν προσελάβομεν τὸ πρῶτον ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ ἐφέρομεν καὶ φέρομεν αὐτὴν πανταχοῦ καὶ πάντοτε ὅπου τυγχάνει δυνατόν»⁵⁴, σημειώνει ὁ ἴδιος. Ἀπορρίπτει διαρρήδη τὶς αἰτιάσεις τοῦ Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου περὶ προσηλυτισμοῦ γράφοντας ὅτι: «οὐδέποτε ἐξησχίσαμεν τὸν προσηλυτισμὸν ὄν, βασιζόμενος ἐπὶ συκοφαντιῶν, φαντάζεσθε, καὶ ὅτι οὔτε ἐπετρέψαμεν, οὔτε θὰ ἐπιτρέψωμέν ποτε ν' ἀπατηθῆ τις ἐκ τῆς περιβολῆς ἡμῶν»⁵⁵. Ἐγκαλεῖ μάλιστα τοὺς ἐκπροσώπους τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ὅτι υἱοθετοῦν καὶ ἀναπαράγουν συκοφαντικὰς διαδόσεις περὶ προσηλυτισμοῦ ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνορρυθμῆς κοινότητος⁵⁶.

52. «Ἑλληνορρυθμοὺς καθολικοὺς ὀνομάζομεν τοὺς χριστιανοὺς ἐκείνους οἵτινες, ἠνωμένοι μετὰ τῆς Ῥώμης, χρησιμοποιοῦν τὸν ἑλληνικὸν ἢ βυζαντινὸν ῥυθμὸν, δηλαδὴ τοὺς λειτουργικοὺς τύπους, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῆς βυζαντινῆς Ἐκκλησίας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς λατινορρυθμοὺς καθολικοὺς οἵτινες ἠνωμένοι μετὰ τῆς Ῥώμης ἀκολουθοῦν τοὺς λειτουργικοὺς τύπους, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας» (Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σ. 62).

53. «Περὶ τοῦ ὅτι ἡ ἑλληνορρυθμία εἶνε καθεστῶς παλαιότατον, δὲν εἰσχωρεῖ ἀμφιβολία διὰ τὸν εἰλικρινῶς καὶ ἱστορικῶς ἐξετάζοντα τὰ πράγματα» (Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σ. 71).

54. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σσ. 74-75.

55. Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σ. 75.

56. «Τὸ χεῖρον δὲ εἶνε ὅτι αἱ καθ' ἡμῶν συκοφαντίαι αὐταὶ ἐξακολουθοῦν νὰ γίνωνται δημοσίᾳ καὶ ἀπ' Ἐκκλησίας, καὶ δὴ συνοδευόμεναι ἀπὸ ἀναρμόστους καὶ πρὸς τὸ ἱερατικὸν σχῆμα καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ τόπου ὕβρεις» (Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα..., ὁ.π., σ. 75).

Τέλος, ο Γεώργιος Χαλαβαζής επικρίνει την Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία γιὰ ἔλλειψη ἱεραποστολικῆς δραστηριότητος καὶ γιὰ διδακτισμό⁵⁷, ἐνῶ τονίζει ὅτι δὲν ἀνέχεται καμμία ἀμφισβήτηση ὡς πρὸς τὴν ἐθνικὴ συνείδηση καὶ τὸν πατριωτισμὸ τῶν Ἑλληνορρυθμῶν ἢ κατηγορία ὅτι δημιουργοῦν δυσχέρειες στὴ χώρα⁵⁸.

Τὴν ἐνδιαφέρουσα ἀπάντηση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσόστομου (15/9/1928) στὰ θέματα ποὺ ἔθεσε ὁ Ἐπίσκοπος Θεοδωρουπόλεως βρίσκουμε στὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα ἔκδοση τῆς ἀλληλογραφίας τῶν δύο ἀνδρῶν ἀπὸ τὸ περιοδικὸ *Ἀνάπλασις* μὲ τίτλο: «*Φύσις καὶ χαρακτήρ τῆς Οὐνίας. Οἱ Οὐνίται ἐν Ἑλλάδι (Τρεῖς ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσόστομου πρὸς τὸν Οὐνίτην Ἐπίσκοπον Θεοδωρουπόλεως Γεώργιον)*». Ἡ ἀπάντηση αὐτὴ εἶναι ἐπίσης ἐκτενῆς καὶ ἔχει τὸν χαρακτήρα ἐπιστολικῆς πραγματείας. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος σημειώνει ὅτι κατ' οὐσίαν δύο εἶναι τὰ βασικὰ ζητήματα τοῦ διαλόγου μὲ τὸν Ἐπίσκοπο Γεώργιο: τὸ θέμα τῆς Οὐνίας καὶ τὸ ζήτημα τοῦ πρωτείου τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης. Ὁ ἴδιος προτίθεται, ὅπως γράφει, νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὸ πρῶτο, ἐνῶ γιὰ τὸ δεύτερο σκοπεύει νὰ δημοσιεύσει μίαν σειρὰ ἄρθρων⁵⁹.

57. «Ἐνῶ δὲ Ὑμεῖς, Μακαριώτατε, δὲν ἔχετε νὰ ὑποδείξητε οὐχὶ μόνον ἱεραποστόλους οὐδὲ τὴν παραμικρὰν ὀργάνωσιν πρὸς διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ [...] ἀλλ' οὐδὲ τὴν παραμικρὰν προσπάθειαν πρὸς σωτηρίαν τῶν ὑπὸ τὰ ὄμματα Ὑμῶν ἑτεροδόξων, ἀναλαμβάνετε νὰ ὑποδείξητε εἰς καθολικοὺς κληρικοὺς “νὰ στρέψωσι τὸν ζῆλον αὐτῶν πρὸς τοὺς εἰδωλολάτρας, τοὺς μουσουλμάνους, τοὺς ἀπίστους καὶ ἀθέους”» (*Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα...*, ὁ.π., σ. 78).

58. «Ἐπιτρέψατέ μοι μόνον δύο λέξεις διαμαρτυρίας κατὰ τινος ὑπαινιγμοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὰ πρὸς τὴν Πατρίδα καθήκοντά μας. Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, Μακαριώτατε, δὲν δυνάμεθα ν' ἀνεχθῶμεν οἰανδήποτε ἀμφισβήτησιν. Οὐτε ἐδημιουργήσαμεν οὔτε θὰ δημιουργήσωμέν ποτε δυσχερείας εἰς τὴν ἀγαπητὴν μας Πατρίδα [...]. Εἶνε δικαίωμα ἐνὸς ἐκάστου νὰ ἔχῃ οἰανδήποτε θέλει ἐπὶ τοῦ προκειμένου διάφορον ἀντίληψιν, οὐδεὶς ὅμως δικαιούται νὰ θέτῃ ἐν ἀμφιβολίᾳ τὸν πατριωτισμὸν ἑτέρου, λόγῳ τῆς διαφορᾶς ἀντιλήψεων» (*Ἀλληλογραφία διαμειφθεῖσα...*, ὁ.π., σ. 79).

59. *Φύσις καὶ χαρακτήρ τῆς Οὐνίας. Οἱ Οὐνίται ἐν Ἑλλάδι (Τρεῖς ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσόστομου πρὸς τὸν Οὐνίτην Ἐπίσκοπον Θεοδωρουπόλεως Γεώργιον)*, Ἀθήνησι 1928, σ. 18. Ἀποκορύφωμα ὄλων τῶν μελετῶν τοῦ Χρυσόστομου Παπαδόπουλου γύρω ἀπὸ τὸ ζήτημα τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα ὑπῆρξε ἡ μελέτη του μὲ τίτλο: *Τὸ πρωτεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης...*, ὁ.π.

Ἐν πρώτοις, χαρακτηρίζει τὴν περὶ Οὐνίας θεωρία τοῦ συνομιλητῆ του παραδοξολόγημα καὶ ἱστορικῶς ἀβάσιμη⁶⁰. Ἐπαναλαμβάνει τὴ θέση του ὅτι σὲ ὅποια περιοχὴ κι ἂν ἐπεκράτησε τὸ σύστημα τῆς Οὐνίας, ἀπετέλεσε ἐστία ταραχῶν καὶ διαιρέσεων⁶¹. Στὸ ἴδιο μῆκος κύματος, σημειώνει ὅτι: «ἡ οὐνία δὲν ἐπιδιώκει εἰλικρινῆ ἔνωση, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ ζητεῖ δολίως νὰ ὑπαγάγη τοὺς λαοὺς ὑπὸ τὸν παπισμὸν καὶ βαθμιαίως καὶ ἀνεπαισθήτως νὰ ἐκλατινίσῃ αὐτούς»⁶². Ὁ προσηλυτισμὸς ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν Ἀθηνῶν Χρυσόστομο, τὸν κύριο στόχο τῆς δράσεως τῆς Οὐνίας⁶³. Δὲν παραλείπει μάλιστα νὰ ἀναφερθεῖ καὶ σὲ Ἐγκύκλιο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ Γ', στὶς 24 Μαρτίου 1907, μὲ τὴν ὁποίαν καυτηριάζεται ἡ προσηλυτιστικὴ τακτικὴ τῆς Οὐνίας⁶⁴.

Στὴ συνέχεια τῆς ἐπιστολῆς του, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν ἐπισημαίνει ἀσυνέπεια καὶ ἀντιφατικὴ στάση ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Ἑλληνορθόθμων. Ἀπευθυνόμενος στὸν Γεώργιο Χαλαβαζῆ σημειώνει: «Πῶς συμβαίνει ὑμεῖς ὁ “ἑλληνορθόθμος” νὰ ἡγήσθε ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τοῦ Πειραιῶς τῆς λιτανείας τῆς Ἁγίας Δωρεᾶς περιβεβλημένος μάλιστα τὴν ἀμφίεσιν ὀρθοδόξου Ἀρχιερέως καὶ φέρων ταυτοχρόνως δακτύλιον λατίνου Ἱεράρχου, πρὸς σκανδαλισμὸν τῶν ὀρθοδόξων;»⁶⁵. Καὶ συνεχίζει ἐντοπίζοντας ἀνακολουθίες καὶ σὲ ζητήματα πίστεως: «Παραδέχεσθε βεβαίως ὡς ὀρθὴν τὴν διδασκαλίαν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας περὶ τοῦ

60. Φύσις καὶ χαρακτήρ τῆς Οὐνίας..., ὁ.π., σ. 19.

61. «Ἡ ἀπαισία αὕτη εἰκὼν ἀναστατώσεως τῶν λαῶν καὶ ἀπεριγράπτων καταστροφῶν, δυστυχῶς ἐπανελήφθη πανταχοῦ ὅπου ἐπεκράτησεν ἡ οὐνία» (Φύσις καὶ χαρακτήρ τῆς Οὐνίας..., ὁ.π., σ. 37).

62. Φύσις καὶ χαρακτήρ τῆς Οὐνίας..., ὁ.π., σ. 40.

63. «Προσηλυτισμὸν ὀνομάζομεν αὐτὸ τὸ ὅποῖον ὡς κύριον προορισμὸν ἔχει ἡ οὐνία [...] τὴν μετὰ δόλου καὶ ἀπάτης, προσαγωγὴν τῶν ἀπλοϊκῶν ἀνθρώπων εἰς τὸν λατινισμὸν, τὸν δι' ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς πιέσεως ἐξαναγκασμὸν πτωχῶν ἀνθρώπων πρὸς προσέλευσιν εἰς τὴν λατινικὴν Ἐκκλησίαν» (Φύσις καὶ χαρακτήρ τῆς Οὐνίας..., ὁ.π., σ. 49).

64. Φύσις καὶ χαρακτήρ τῆς Οὐνίας..., ὁ.π., σ. 43. Ἡ συγκεκριμένη Πατριαρχικὴ Ἐγκύκλιος εἶναι δημοσιευμένη στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια Κωνσταντινουπόλεως 27 (1907), σσ. 189-190. Γιὰ τὰ περιστατικὰ ποὺ ὀδήγησαν στὴ σύνταξη καὶ δημοσίευση τῆς Ἐγκυκλίου αὐτῆς βλ. Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια Κωνσταντινουπόλεως 27 (1907), σσ. 178-180. Βλ. ἐπίσης καὶ S. Varnalidis, «L'ecclésiologie de l'uniatisme dans la création des exarchats de Constantinople et d'Athènes», *Irénikon*, τ. 65 (1992), σ. 415.

65. Φύσις καὶ χαρακτήρ τῆς Οὐνίας..., ὁ.π., σ. 25.

filioque, ἢν ἠγνόει ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων [...] ἀλλ' ἀπαγγέλλετε τὸ σύμβολον τῆς πίστεως ἄνευ αὐτοῦ· παραδέχεσθε ὡς ὀρθὴν τὴν διδασκαλίαν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, καθ' ἣν ὁ καθαγιασμός τῶν τιμίων δώρων ἐν τῇ θείᾳ Λειτουργίᾳ γίνεται διὰ τῶν Κυριακῶν λογίων, ἀλλ' ὅμως ἀπαγγέλλετε καὶ τὴν ἐπίκλησιν τοῦ Παναγίου Πνεύματος [...]· παραδέχεσθε ὡς ὀρθὴν τὴν μεταγενεστέραν καὶ ἀντίθετον πρὸς τὴν Ἁγίαν Γραφὴν διδασκαλίαν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, καθ' ἣν ἡ μετάδοσις τῆς θείας Εὐχαριστίας γίνεται μόνον δι' ἁζύμων καὶ ὅμως μεταχειρίζεσθε ἔνζυμον ἄρτον καὶ ἐπινοεῖτε διαφόρους περιέργους τρόπους πρὸς μετάδοσιν τῆς Εὐχαριστίας ἀπ' ἀμφοτέρων τῶν εἰδῶν»⁶⁶.

Σὲ ἄλλο σημεῖο τῆς ἐπιστολῆς του ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος διατυπώνει εὐθέως τὴν κατηγορία ὅτι ὁ Γεώργιος Χαλαβαζῆς, ὡς κατ' ἐξοχὴν ἐκφραστής τοῦ συστήματος τῆς Οὐνίας ἐν Ἑλλάδι, ἐργάζεται γιὰ τὴ διάσπαση τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος⁶⁷, ἐνῶ ταυτόχρονα ἀφήνει ἐκ νέου σαφεῖς ὑπαινιγμούς περὶ χρηματοδότησης τῆς δράσεως τῆς Οὐνίας ἀπὸ τὸ Βατικανό⁶⁸. Ἐχοντας ὑπογραμμίσει ἐπανειλημμένα ὅτι τὸ σύστημα τῆς Οὐνίας εἶναι δόλιο καὶ ὑποκριτικὸ καὶ τὸ ἔργο της ἄξιο βαρύτατης μομφῆς, ἐκτιμᾷ ὅτι τελικὰ τὸ ἔργο αὐτὸ «ἐὰν δὲν ἀνακοπῆ, δὲν θὰ προαγάγῃ, ἀλλὰ μᾶλλον θὰ βλάβῃ τὸ ἔργον τῆς ἐνώσεως»⁶⁹. Μὲ αὐτὲς τὶς σκέψεις ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν περαίνει τὴν ἐπιστολὴ του καὶ θέτει τέρμα, ὅπως ὁ ἴδιος γράφει, στὴν ἀλληλογραφία του μὲ τὸν Ἐπίσκοπο Θεοδώρουπόλεως.

Ὅπως ἤδη ἀναφέραμε παραπάνω, ἡ ἀλληλογραφία τῶν δύο Ἱεραρχῶν μεταφράσθηκε στὰ γαλλικὰ ἀπὸ τὸ Ποντιφικὸ Ἰνστιτοῦτο Ἀνατολικῶν Σπουδῶν τὸ 1930. Ἡ ἔκδοσις αὐτὴ πλαισιώνεται ἀπὸ μία ἐπιστολὴ τοῦ Γεωργίου Χαλαβαζῆ μὲ ἡμερομηνία 29 Σεπτεμβρίου 1929, στὴν ὁποία ὁ ἴδιος ἀποτιμᾷ τὸν διεξαχθέντα ἐπιστολιμαῖο διάλογο.

66. *Φύσις καὶ χαρακτήρ τῆς Οὐνίας...*, ὁ.π., σ. 26.

67. «Ἡμεῖς [sic] ἤλθετε νὰ διαδώσητε τὴν οὐνίαν, διακηρύσσοντες μὲν ὅτι εἴσθε ἀκραιφνῆς ἕλλην, ἀλλ' ἐργαζόμενοι πρὸς διάσπασιν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἐνότητος [...]. Καὶ τοῦτο διότι ἐργάζεσθε ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Βατικανοῦ ὑπὲρ τοῦ προσηλυτισμοῦ ὠρισμένης μερίδος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ» (*Φύσις καὶ χαρακτήρ τῆς Οὐνίας...*, ὁ.π., σ. 48).

68. *Φύσις καὶ χαρακτήρ τῆς Οὐνίας...*, ὁ.π., σ. 44.

69. *Φύσις καὶ χαρακτήρ τῆς Οὐνίας...*, ὁ.π., σ. 52.

Ὁ Ἐπίσκοπος Θεοδορουπόλεως ἐγκαλεῖ τὸν Ἀθηνῶν Χρυσόστομο γιὰ ὑποδαύλιση τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ ἔναντι τῶν Ἑλληνορρυθμῶν⁷⁰, ἀλλὰ ταυτόχρονα ἐπισημαίνει ὅτι ἡ ἐκστρατεία αὐτὴ δὲν εἶχε τὰ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα στὸν ἑλληνικὸ λαό⁷¹. Ἐπαναλαμβάνει τὴν πάγια θέση του ὅτι ἡ ἑλληνορρυθμία ὑπῆρχε ἀνέκαθεν στὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία⁷² καὶ κατηγορεῖ τὸν Χρυσόστομο Παπαδόπουλο ὅτι παραθέτει ἱστορικὲς πληροφορίες χωρὶς νὰ τεκμηριῶναι τὶς ἀπόψεις του μὲ ἀναφορὰ στὶς πηγές⁷³. Τέλος τονίζει ἐμφατικὰ ὅτι ἡ θρησκευτικὴ πίστη τῶν Ἑλλήνων Καθολικῶν καὶ τῶν Ἑλληνορρυθμῶν δὲν ἀπετέλεσε ποτὲ ἐμπόδιο γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῶν ὑποχρεώσεων τους ἀπέναντι στὴν πατρίδα οὔτε τοὺς κατέστησε πολῖτες μειωμένης ἐθνικῆς συνειδήσεως⁷⁴.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀξίζει νὰ σημειώσουμε παρενθετικὰ ὅτι ὁ Γεώργιος Χαλαβαζῆς διατύπωσε τὶς θέσεις του γιὰ τὶς σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν προοπτικὴ ἀποκατάστασης τῆς ἐνότητας καὶ σὲ μεταγενέστερο σύντομο δημοσίευσμά του. Πρόκειται γιὰ ὁμιλία του στὸν Ρωμαιοκαθολικὸ Μητροπολιτικὸ Ναὸ τοῦ Ἁγίου Διονυσίου

70. «Dans ce but une campagne formidable a été déclenchée dans plusieurs journaux d’Athènes, tandis que dans toutes les églises d’Athènes et du Pirée on prêchait contre la secte abominable des “Uniates”, ennemis de la patrie et de la religion, qui abusent de l’hospitalité du pays [...]. Sa Béatitude a été publiée en fascicule et distribuée largement, comme pour provoquer davantage le fanatisme» (Hiéromoine Pierre, *L’union de l’Orient avec Rome...*, ὁ.π., σ. 154).

71. «Quant au peuple, il est resté paisible malgré les efforts des autorités ecclésiastiques pour l’exciter au fanatisme» (Hiéromoine Pierre, *L’union de l’Orient avec Rome...*, ὁ.π., σ. 155). Ὡστόσο, λίγο παρακάτω παραδέχεται ὅτι: «sans doute, à force de lire contre nous les accusations les plus écoeurantes, certains se sont formé une idée bien sinistre des terribles “Uniates”» (Hiéromoine Pierre, *L’union de l’Orient avec Rome...*, ὁ.π., σ. 155).

72. «Le rite grec a toujours existé dans l’Eglise catholique» (Hiéromoine Pierre, *L’union de l’Orient avec Rome...*, ὁ.π., σ. 152).

73. «Mgr Chrysostome ignore l’histoire? Oh non sans doute! Mgr Chrysostome n’a pas en sa faveur l’excuse de l’ignorance [...]. Sa Béatitude allègue parfois des citations sans en donner la source exacte, pour la simple raison qu’ells ne se trouvent nulle part» (Hiéromoine Pierre, *L’union de l’Orient avec Rome...*, ὁ.π., σ. 153).

74. «Les Grecs catholiques ne le cèdent en rien pour le patriotisme à ceux qui les combattent, et que leur catholicisme n’a jamais été et ne saurait jamais être un obstacle à l’accomplissement de leurs devoirs envers la patrie grecque» (Hiéromoine Pierre, *L’union de l’Orient avec Rome...*, ὁ.π., σ. 155).

Ἀθηνῶν τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1953 κατὰ τὴν ἐβδομάδα δεήσεων ὑπὲρ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως. Στὸ κείμενο αὐτὸ ἀποδοκιμάζει κάθε μορφή προσηλυτισμοῦ⁷⁵, ἀπορρίπτει τὴν τακτικὴ τῆς ὑποδούλωσης ἢ ἀπορρόφησης τῆς μιᾶς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν ἄλλη⁷⁶, τονίζει τὴ σημασία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης ὡς κέντρου ὅλης τῆς Ἐκκλησίας⁷⁷ καὶ καλεῖ τοὺς πιστοὺς νὰ ἐντείνουν τὴν προσευχή τους, ὥστε νὰ ἐπικρατήσῃ πνεῦμα ἀγάπης καὶ συναδέλφωσης μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἰδίως σὲ μία περίοδο ποὺ ὁ χριστιανισμὸς δοκιμάζεται, ὅπως σημειώνει, ἀπὸ τὶς ἀντιχριστιανικὲς μεθόδους τοῦ κομμουνισμοῦ⁷⁸.

4. Ὁ διάλογος τῶν δύο Ἱεραρχῶν τότε καὶ ὁ διάλογος τῶν δύο Ἐκκλησιῶν σήμερα

Δὲν θὰ ἐπεκταθοῦμε ἐδῶ οὔτε σὲ ὀρισμοὺς τῆς Οὐνίας, οἱ ὁποῖοι ποικίλλουν ἀνάλογα μὲ τὴν ἐποχή, τὴν ἱστορικὴ ἐμπειρία καὶ τὴν ὁμολογιακὴ ταυτότητα τοῦ γράφοντος, ἀλλὰ οὔτε καὶ σὲ ἀναλύσεις σχετικὰ μὲ τὶς ἱστορικὲς καταβολὲς τῆς Οὐνίας. Ἄλλωστε, ἡ σχετικὴ ἐλληνικὴ καὶ ξένη βιβλιογραφία εἶναι ἐκτενέστατη. Θὰ σημειώσουμε μόνον ἄφ' ἐνός ὅτι τὸ σύστημα αὐτό, παράλληλα μὲ τὴν τακτικὴ τοῦ βίαιου ἐκλατινισμοῦ, ἐνίσχυσε τὴν ἐπεκτατικὴ πολιτικὴ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας στὸν χῶρο τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἄφ' ἑτέρου ὅτι τὸ θέμα τῆς Οὐνίας ἐπηρέασε σοβαρὰ τὶς σχέσεις τῆς Ὀρθόδοξης μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἰδίως κατὰ τὴ διάρκεια τῆς δεκαετίας τοῦ 1990. Ἡ κατάρρευση τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ ἡ ἀνάδυση μιᾶς νέας πραγματικότητας στὴν Κεντρικὴ καὶ Ἀνατολικὴ Εὐρώπη ἐγκαινίασαν μία διεγκυστίνδα σκληρῶν ὁμολογιακῶν ἀνταγωνισμῶν. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο στὸ κείμενο τοῦ *Μηνύματος* τῆς

75. Γ. Χαλαβαζῆς, *Πῶς τίθεται τὸ ἐνωτικὸν πρόβλημα*. Ἀθῆναι 1953, σσ. 10-11. Ἐκτενῆ ἀποσπάσματα τοῦ συγκεκριμένου κειμένου τοῦ Θεοδώρουπόλεως Γεωργίου ἀναδημοσιεύονται στὸ ἔργο τοῦ Π. Γρηγορίου, *Σχέσεις Καθολικῶν καὶ Ὀρθοδόξων*, Ἀθῆναι 1958, σσ. 597-603.

76. Γ. Χαλαβαζῆς, *Πῶς τίθεται τὸ ἐνωτικόν...*, ὅ.π., σσ. 12-13.

77. Γ. Χαλαβαζῆς, *Πῶς τίθεται τὸ ἐνωτικόν...*, ὅ.π., σ. 17.

78. Γ. Χαλαβαζῆς, *Πῶς τίθεται τὸ ἐνωτικόν...*, ὅ.π., σσ. 20-24.

ιστορικής Συνάξεως τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στὸ Φανάρι τὸ 1992 περιελήφθη καὶ μία αὐστηρὴ ἀναφορὰ στὸ θέμα τῆς Οὐνίας: «Ὅλως ἰδιαιτέρως ἐπισημαίνομεν καὶ καταδικάζομεν τὴν εἰς βάρος τῶν Ἐκκλησιῶν ἡμῶν δρᾶσιν τῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης ἀνηκόντων Οὐνιτῶν εἰς Οὐκρανίαν, Ρουμανίαν, Ἀνατολικὴν Σλοβακίαν, Μέσην Ἀνατολήν καὶ ἀλλαχοῦ. Αὕτη ἐδημιούργησε καταστάσεις ὅλως ἀσυμβιβάστους πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ διαλόγου ἀγάπης καὶ ἀληθείας, τὸν ὁποῖον ἤρchiσαν καὶ προώθησαν οἱ ἀείμνηστοι ἡγέται τῆς Χριστιανοσύνης Πάπας Ἰωάννης ΚΓ' καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας Α', καὶ ἐπέφερε βαρύτερον καὶ δυσίατον πλήγμα εἰς αὐτόν»⁷⁹. Παρόμοια αὐστηρὴ τοποθέτηση συναντοῦμε καὶ στὸ Μήνυμα τῆς Ἱερᾶς Συνάξεως τῶν Προκαθημένων στὴν Πάτμο τὸ 1995⁸⁰.

Εἶχε προηγηθεῖ βεβαίως ἡ σαφὴς καταδίκη τῆς Οὐνίας ὡς μεθόδου ἀποκαταστάσεως τῆς ἐνότητος μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν τόσο ἀπὸ τὴν Ὑποεπιτροπὴ (Βιέννη, 26-31/1/1990)⁸¹ ὅσο καὶ ἀπὸ τὴ Διεθνή Μικτὴ Ἐπιτροπὴ ἐπὶ τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξὺ τῆς Ὁρθόδοξης καὶ Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας (Freising, 6-15/6/1990). Στὸ κείμενο τοῦ Freising ἀναφέρεται χαρακτηριστικὰ: «Ἀπορρίπτουμε τὴν “Οὐνία” ὡς μέθοδο ἀναζητήσεως τῆς ἐνότητος, διότι ἀντιτίθεται πρὸς τὴν κοινὴ Παράδοση τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Ἐκεῖ ὅπου χρησιμοποιήθηκε ἡ Οὐνία ὡς μέθοδος ἐνότητος δὲν ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ της, δηλαδὴ τὴν προσέγγιση τῶν Ἐκκλησιῶν, τὸναντίον προκάλεσε νέες διαιρέσεις [...]. Σήμερα, ἐνῶ οἱ Ἐκκλησίες συναντῶνται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐκκλησιολογίας τῆς Κοινωνίας μεταξὺ ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν, θὰ ἦταν λυπηρὸ ἐάν, ἐπιστρέφοντας πρὸς τὴν “Οὐνία”, κατέστρεφαν τὸ σημαντικὸ ἔργο ποὺ ἐπιτελέσθηκε μὲ τὸν διάλογο γιὰ τὴν ἐνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν»⁸². Τὴν ἴδια χρονιά, σὲ δηλώσεις του στὸν Τύπο, ὁ τότε Μητροπολίτης Γέρον Χαλκηδόνος (καὶ νῦν Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης)

79. Ὁρθοδοξία, τ. 1, 1 (1994), σ. 85.

80. Στὸ Μήνυμα τοῦ 1995 σημειώνεται: «Φρονοῦμεν ἰδιαιτέρως, ὅτι ἡ Οὐνία καὶ ὁ Προσηλυτισμὸς ἀποτελοῦν σοβαρὰ ἐμπόδια εἰς τὴν πρόοδον τοῦ διαλόγου ἡμῶν μετὰ τῶν Ῥωμαιοκαθολικῶν καὶ τῶν Διαμαρτυρομένων» [Ὁρθοδοξία, τ. 2, 3 (1995), σ. 369].

81. Ἐπίσκεψις ἀρ. 433/15.2.1990, σσ. 5-6. Βλ. σχετικὰ Vl. Phidas, “Uniatism. Historical development and ecclesiological implications in the ecumenical dialogue”, Ὁρθοδοξία, τ. 1, 3 (1994), σ. 570.

82. Ἐπίσκεψις ἀρ. 443/15.7.1990, σσ. 13-14.

Βαρθολομαῖος ἐπεσήμανε ὅτι σὲ περίπτωση ποὺ συνεχισθεῖ ἡ ἐπιθετικὴ τακτικὴ τῆς Οὐνίας σὲ βάρος τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν «ἡ Ὁρθοδοξία, ὁμοφωνοῦσα, δὲν θὰ διστάσῃ νὰ διακόψῃ τὸν διάλογο μὲ τὴν Ρώμην»⁸³.

Ἡ Οὐνία ἐξ ἄλλου ἀπετέλεσε καὶ τὴν αἰτία τῆς ἀποτυχίας τῆς Ἡ Συνελεύσεως τῆς Διεθνοῦς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν στὴ Βαλτιμόρη τῶν Η.Π.Α. (9-19/7/2000). Μεταξὺ τῶν Συνελεύσεων τοῦ Freising καὶ τῆς Βαλτιμόρης μεσολάβησε βεβαίως ἡ Ζ' Συνέλευση τῆς Διεθνοῦς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου στὸ Balamand τοῦ Λιβάνου (17-24/6/1993)⁸⁴. Λίγο πρὶν ἀπὸ τὴ Συνέλευση τοῦ Balamand, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Βαρθολομαῖος, ἐρωτηθεὶς γιὰ τὶς σχέσεις Ὁρθοδοξίας καὶ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ, ἀνέφερε τὰ ἑξῆς: «Αἱ λαμπραὶ αὐταὶ σχέσεις [...] δοκιμάζονται μεγάλως κατὰ τὰ τελευταῖα αὐτὰ 4-5 ἔτη, λόγῳ τῶν ἐπελθουσῶν εἰς τὸ τέως Σιδηροῦν Παραπέτασμα ῥαγδαίων ἀλλαγῶν καὶ τῶν ἀπροσδοκῆτων προκλήσεων τῆς Οὐνίας»⁸⁵. Τὸ κείμενο τοῦ Balamand προκάλεσε τὴν ἀντίδραση ὀρισμένων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἐπειδὴ –κατὰ τὴν ἐκτίμησή τους– ἄφηγε περιθώρια μιᾶς πιὸ θετικῆς ἀξιολόγησής τῆς Οὐνίας ὡς παράγοντα τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Πρέπει ὡστόσο νὰ σημειώσουμε ὅτι στὴν Κοινὴ Δήλωση τῆς Διορθόδοξης Ἀντιπροσωπείας στὴ Βαλτιμόρη ὑπογραμμίζονται μὲ σαφήνεια τὰ ἑξῆς: «Ἡ Διορθόδοξος Ἀντιπροσωπεία αἰσθάνεται ἑαυτὴν ὑποχρεωμένη νὰ δηλώσῃ ὅτι καὶ δι' ἡμᾶς τὰ ἐν Balamand γενόμενα βήματα ὑποχωρητικότητος ἔναντι τῶν Οὐνιτῶν δέον νὰ θεωρηθῶν τῶρα ὡς μὴ γενόμενα, ἐφ' ὅσον δὲν ἐξετιμήθησαν δεόντως ὑπὸ τῆς Ρώμης. Συνεπῶς, ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ ἀκανθωδεστάτου θέματος τῆς Οὐνίας ἐπιστρέφομεν καὶ πάλιν εἰς μηδενικὴν βᾶσιν»⁸⁶.

Σὲ ἐπίσημο Ἀνακοινωθέν του τὸ 2008, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο κατεδίδασκε μὲ σαφήνεια καὶ ἀπόψεις περὶ «διπλῆς ἐνότητος», πλήρους δηλαδὴ ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας τῶν Ἑλληνορθόδοξων Καθολικῶν τόσο μὲ τὴν Κωνσταντινούπολη ὅσο καὶ μὲ τὴ Ρώμη. Διαβάζουμε σχετικὰ: «Ἐν σχέσει πρὸς τὰ πρό τινος δημοσιευθέντα ὅτι δῆθεν ἡ Α. Θ. Παναγιότης ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαῖος θεωρεῖ δυνατὴν τὴν

83. *Ἐπίσκεψις* ἀρ. 444/1.9.1990, σ. 8.

84. *Ἐπίσκεψις* ἀρ. 496/30.9.1993, σσ. 26-32

85. *Ἐπίσκεψις* ἀρ. 492/31.5.1993, σ. 9.

86. *Ἐκκλησία* 77 (2000), σ. 952.

“διπλήν ένότητα” τών λεγομένων Έλληνορρυθμών Καθολικών (Ούνιτών), ήτοι τήν πλήρη κοινωνίαν των τόσον μετά τής Ρώμης όσον και μετά τής Κωνσταντινουπόλεως, τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον διαφεύδει ταῦτα ὡς ἀνακριβῆ και ὡς οὐδέποτε λεχθέντα και ἐπαναλαμβάνει τήν θέσιν του ὅτι ἡ πλήρης ένότης ἐν τῇ πίστει ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν διὰ τήν μυστηριακὴν κοινωνίαν»⁸⁷.

Τέλος, τήν Οὐνία ὡς μέθοδο προσέγγισης τών δύο Ἐκκλησιῶν και ένότητας ἀποδοκίμασε και ἡ Ἁγία και Μεγάλη Σύνοδος τής Κρήτης (2016) στὸ κείμενό της με τίτλο: «Σχέσεις τής Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας πρὸς τὸν λοιπὸν χριστιανικὸν κόσμον». Στὴν παράγραφο 23 τοῦ ἐν λόγῳ κειμένου ἐπισημαίνεται ὅτι: «ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἔχει κοινὴν τήν συνείδησιν περὶ τής ἀναγκαιότητος τοῦ διαχριστιανικοῦ θεολογικοῦ διαλόγου, διὸ και κρίνει ἀναγκαῖον νὰ συνοδεύηται οὗτος πάντοτε ὑπὸ τής ἐν τῷ κόσμῳ μαρτυρίας διὰ πράξεων ἀμοιβαίας κατανοήσεως και ἀγάπης [...] ἀποκλειομένης πάσης πράξεως προσηλυτισμοῦ, οὐνίας ἢ ἄλλης προκλητικῆς ἐνεργείας ὁμολογιακοῦ ἀνταγωνισμοῦ»⁸⁸.

Ἐπανερχόμεστε στὸν διάλογο μεταξὺ τών δύο Ἱεραρχῶν. Ὁ διάλογος αὐτὸς παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ὄχι μόνον ἐπειδὴ ἀποτελεῖ τήν πρώτη δημόσια συζήτηση περὶ Οὐνίας στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, ἀλλὰ και διότι θίγει μία σειρά ἀπὸ ἐνδιαφέροντα ἐκκλησιολογικὰ θέματα, ὅπως εἶναι ἡ δικαιοδοσία τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης και οἱ σχέσεις του με τοὺς συνεπισκόπους του ἐντὸς τοῦ πλαισίου τής ἀδιαίρετης Ἐκκλησίας, ἡ έννοια τής καθολικότητος τής Ἐκκλησίας, τὸ καθεστῶς τής ἑλληνορρυθμίας στὸ σῶμα τής Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας και τὸ ἀκανθῶδες ζήτημα τοῦ προσηλυτισμοῦ και τής διάκρισής του ἀπὸ τῆ θεμιτῆ διάδοση τής πίστεως. Οἱ προσεγγίσεις ἀσφαλῶς εἶναι διαφορετικῆς, διότι διαφορετικῆς εἶναι και οἱ ἀφετηρίες, οἱ παραστάσεις και οἱ προτεραιότητες τών δύο πλευρῶν. Ταυτόχρονα, μπορεῖ κανεὶς εὐχερῶς νὰ διακρίνει τήν ένταση στὶς ἐκατέρωθεν τοποθετήσεις, ὡς συνέπεια τής γενικώτερης ἀρρυθμίας στὶς σχέσεις Ὁρθοδοξίας και Ρωμαιοκαθολικισμοῦ κατὰ τήν ἐποχὴ ἐκείνη.

87. Ὁρθοδοξία, τ. 15, 3 (2008), σ. 607.

88. Οἱ ἀποφάσεις τής Ἁγίας και Μεγάλης Συνόδου τής Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας, ἐκδ. CEMES, Θεσσαλονίκη 2017, σ. 73.

Τὸ σκηνικὸ ὅμως τῶν διμερῶν σχέσεων ἔχει ἀλλάξει ἄρδην στὶς ἡμέρες μας. Ἡ Οὐνία ρίχνει πάντοτε βαρεῖα τὴ σκιά της, ἀλλὰ δὲν ἀποτελεῖ σήμερα τὸ κορυφαῖο ζητούμενο. Ὁ Θεολογικὸς Διάλογος μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἔχει εἰσέλθει σὲ μία νέα φάση, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἐπιχειρεῖται νὰ κατανοηθεῖ καὶ νὰ προσδιορισθεῖ ἀπὸ κοινοῦ ὁ ρόλος τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης καὶ ἡ λειτουργία τοῦ πρωτείου καὶ τῆς συνοδικότητος ἐντὸς τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Βρισκόμαστε καὶ πάλι στὸ πεδίο τῆς ἐκκλησιολογίας, στὸ εὐρύτερο πλαίσιο τοῦ ὁποῖου ἐντάσσεται καὶ τὸ θέμα τῆς Οὐνίας, ποὺ ὅμως παραμένει ἀνοικτὸ καὶ ἀναμένει τὴ μελλοντικὴ διευθέτησή του, ἰδίως ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἐκκλησιολογίας τῆς ἀδιαίρετης Ἐκκλησίας τῆς πρώτης χιλιετίας.

SUMMARY

An unknown theological dialogue in Greece
The case of Chrysostomos Papadopoulos and George Chalavazis

By Stylianos D. Charalambidis, *PhD, PostDoc Researcher*
Aristotle University of Thessaloniki

The aim of this study is to critically approach an unknown theological dialogue in Greece on the issue of Uniatism in the first decades of the 20th century.

The protagonists of this dialogue were the Orthodox Archbishop Chrysostomos of Athens (Papadopoulos) and the first Exarch of Greek-Catholics, Bishop George Chalavazis.

This dialogue takes place during a period of alienation of the Churches of East and West and raises not only the problem of Uniatism, but also a series of other important issues which still affect the relations between the Orthodox and the Roman Catholic Church. The most crucial of these issues is the meaning and the function of primacy and conciliarity and in particular the concept of primacy of the Bishop of Rome within the undivided Church of the first millennium.

The translation of the letters of the two protagonists in French and their publication by the Pontifical Institute of Eastern Studies (Pontificium Institutum Orientalium Studiorum) is indicative of the importance that the Roman Catholic Church attached to this dialogue.